

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Marharyta Golobrodska

**Konstrukce, prožívání a reflexe domova
studenty v imigraci**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Hedvika Novotná, PhD.

Praha 2020

PROHLÁŠENÍ:

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně pod vedením vedoucí bakalářské práce a použila jen uvedené prameny a literaturu. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušně knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 07. 08. 2020

Marharyta Golobrodská

PODĚKOVÁNÍ:

Děkuji všem aktérům a aktérkám, díky kterým tato bakalářská práce mohla vzniknout, za jejich důvěru a otevřenost. Děkuji Mgr. Hedvice Novotné, PhD. za ochotu moji práci vést, za rady, komentáře a trpělivost, se kterou mě byla ochotná při výzkumu směřovat. Děkuji i své rodině za neustálou podporu i důvěru ve mě.

Obsah

Úvod

1. Teoretická východiska
 - 1.1. Fenomenologie
 - 1.2. Domov jako místo existenciálního ukotvení
 - 1.3. Materiální a významová rovina. Dům a domov
 - 1.4. Domov jako neustále se vyvíjející entita. Časová kontinuita domova
 - 1.5. Domov pro migranty
2. Výzkum
 - 2.1. Výzkumní problém
 - 2.2. Reflexe výzkumu
 - 2.3. Situovanost výzkumníka
 - 2.4. Etika výzkumu
3. Metodologie
 - 3.1. Polostrukturované rozhovory
 - 3.2. Etnografické procházky
 - 3.3. Audio/vizuální záznamy
4. Aktéři
5. Význam domova, jeho roviny a víze do budoucna
 - 5.1. Co je domov?
 - 5.2. Roviny domova
 - 5.3. Domov do budoucna
6. Socio-psychologická interpretace – kolej vs. byt
7. Prožívání domova na materiální rovině
 - 7.1. Z koleje do bytu...
 - 7.2. Teritoriální interpretace
 - 7.2.1. Hranice
 - Sdílení prostorů
 - Sdílení věcí
 - 7.2.2. Personalizace
 - 7.2.3. Reprodukování ukrajinského domova

7.2.4. Vlastnictví

7.3. Fenomenologická interpretace

8. Přechodnost domova

Závěr

Bibliografie

Úvod

V lednu 2019 jsem překročila hranici pěti let života v Praze. Jednalo se o velice důležitý milník. Nikdy jsem nechtěla vyloženě opustit Ukrajinu a neplánovala jsem svůj život budovat v zahraničí. Nicméně ze zvědavosti a touhy poznat svět jsem odjela do Prahy studovat. O pět let později jsem byla pořád ještě v Praze, stihla jsem absolvovat studijní pobyt v Anglii, už jsem měla práci na plný úvazek a stále jsem neměla dokončené bakalářské studium. Rodiče na Ukrajině předělali můj bývalý pokoj v našem domě, a teď je z něj pokoj mé sestry. Já jsem si začínala hledat nový byt v Praze, abych se odstěhovala z koleje. Pravidelně jsem kontrolovala ceny letenek do Oděsy, abych z ní mohla jet autem do svého města Mykolaiv a vidět se alespoň pár dní s rodinou. Na Ukrajině Volodymyr Zelensky, bývalý komický herec, oficiálně oznámil svůj záměr kandidovat na prezidenta. Společnost mu začala vyjadřovat podporu, mnozí moji známí otevřeně oznamovali, že ho budou volit. V rodině jsme se začali obávat, že prezidentem země, kterou zmítá válka, bude komický herec, který mluví ukrajinsky jen velice zřídka a toporně, nemá žádné zkušenosti s politickou anebo sociální činností, a navíc do své strany přijímá lidi pouze o pár měsíců starší než já, s minimální nebo dokonce žádnou praxí ve státním aparátu. S otcem jsme začali uvažovat o tom, že bych z ekonomických a bezpečnostních důvodů zůstala v České republice. Časem by se za mnou mohla přistěhovat rodina.

Pět let života v Česku jsem se těšila že po absolvování studia se vrátím na Ukrajinu. Dnes, v roce 2020, bych si to stále přála. Zároveň ale nejsem spokojená s tím, kterým směrem se ubírá ukrajinská společnost. Nejsem si jistá, zda bych po návratu do ukrajinské společnosti zapadala jako dříve. Nastal okamžik, když jsem se cítila jako bezdomovec ve smyslu přináležení – sice s přístřeším nad hlavou, ale bez kořenů pod nohama. Ještě nejsem doma v Česku, ale již nejsem doma na Ukrajině.

Když bylo na čase vypracovat bakalářskou práci, řekla jsem si: „*Určitě nejsem jediná, kdo imigraci takto prožívá. Jak to mají ostatní?*“ A tak jsem se rozhodla pro problematiku své bakalářské práce. Práce se zabývá způsoby, jakými mladí lidé, kteří odjeli do zahraničí, prožívají a reflektují svůj domov. Ve svém badání jsem se snažila nevycházet z vlastních předpokladů a prožitků, ale pouze ze zvědavosti. Pokoušela jsem problém brát s nadhledem a pouze se ptát, pozorovat a snažit se pochopit.

V této práci vycházím z fenomenologické perspektivy a snažím se zachytit a ukázat především osobní prožívání aktérů. Zajímalo mě, co pro je ně domov, a to nejen hmatatelný, ale i významový, a jak koncept domova aplikují na svůj vlastní život.

1. Teoretická východiska

Koncept domova je zásadní pro formování identity člověka a pocitu sounáležitosti ve společnosti. Domov je komplexní koncept, je zároveň ukotvený a dynamický, je prožíván zároveň jako místo a soubor vztahů (Ralph, Staeheli 2011).

Cílem této práce je nahlédnout do reality respondentů z hlediska fenomenologie.

1.1. Fenomenologie

Studia, která se zaměřují na domov hlavně jako na materiální bydlení, jsou většinou pozitivistická (Burawoy dle Gibas 2017) a tíhnou ke kvantitativnímu a funkčně deskriptivnímu přístupu. Na rozdíl od nich se fenomenologický výzkum zaměřuje na komplexní koncept domova a zakládá se na kvalitativním etnografickém přístupu.

Tato bakalářská práce se zaměřuje na významy, které v sobě koncept domova obsahuje. Cílem této práce není vytvoření obecné teorie, ale popsání fenoménu domova (Hendl 2005). Fenomenologická perspektiva usiluje o to uvést, pochopit a vysvětlit představy, poznání a prožitky lidí samotných, spíše než aplikovat na ně ty, které jsou uvedené v teoretické literatuře. Výchozím bodem výzkumu tak bude člověk, persona a jeho bezprostřední zkušenosti s každodenním prožíváním domova (Sixsmith 1986).

1.2. Domov jako místo existenciálního ukotvení

Význam domova je nejčastěji zkoumán ve vztahu k bydlení, nicméně na něj může být pohlíženo také v širším měřítku, například v rámci čtvrtí a blízkého okolí, oblasti anebo země (Sopher dle Despres 1991). Podle Sixsmitha velké množství míst označovaných aktéry za domov prokazuje, že to, co je vnímáno jako domov jedním člověkem, nemusí být domovem pro druhého. Jasně tak poukazuje na to, jak komplexní a proměnlivý je „domov“ (Sixsmith 1986). Zatímco některá místa byla vždy považována za domov, jako je třeba rodné město anebo země,

jiná takto označována nikdy nebyla – třeba noclehy a dočasné ubytování, některá místa se na škále pohybují někde mezi – jako třeba studentská kolej (Sixsmith 1986).

I přestože má domov pro konkrétního jednotlivce různé významy, pro každého je ze své podstaty důležitý. Domov je ústředním bodem pro člověka, který obývá svět. Situace bytí ve světě je pojímána jako vlastní všem lidem – „jde o univerzální situaci“ (Gibas 2017: 245). Člověk jako tělesná bytost obývá svět prostřednictvím míst. Casey vysvětluje bytí ve světě jako bytí, které je určitým způsobem situováno, tzn. bytí v místě: „Místo představuje konkretizaci našeho bytí-ve-světě“ (Cassidy 1993:xv dle Gibas 2017:245). Člověk nejen že žije v místech, ale prostřednictvím konkrétních míst se také orientuje v prostoru a s prostorem kolem sebe komunikuje, strukturuje ho a rozumí mu (Gibas 2017). Místa jsou “zásobárny zásadních životních zkušeností, které leží v jádru osobní identity a pocitu psychické pohody (‘well-being’)” (Godkin 1985:73 dle Gibas 2017:247). Kontinuita a integrita místa je tak paralelní s kontinuitou osobní identity, a proměna jednoho způsobí proměnu druhého (tamtéž).

Fenomenologie vnímá domov jako nejvýznačnější místo, se kterým je člověk nejvíce obeznámen, se kterým je nejvíce propojen a kterého se tak stává součástí (Relph dle Gibas 2017). „Být doma znamená vědět, kde jste, obývat bezpečné centrum, které vám poskytuje orientaci v prostoru“ (Dovey 1985:36 dle Gibas 2017:246). Domov je často vnímán v souvislosti s vnějším světem jako protipól strachu, nebezpečí, cizích míst a tradic, neznámých obyčejů a zvyků – tj. všeho, co není domov (Al-Ali, Koser 2003). Domov je místo, ke kterému člověk přináleží a se kterým se identifikuje, domov “není jen tak něco, co může být kdekoliv, co můžeme vyměnit, ale nezaměnitelný střed významu” (Relph 1976:39 dle Gibas 2017:246). Je pojímán jako pozitivní a nezbytný (Gibas 2017). Napříč fenomenologickou literaturou o místě a domově rezonuje metafora kořenů a zakořeněnosti se do domova jako do místa, kam patříme. Mít kořeny v místě, v domově, je tak chápáno jako nezbytné. Představa kořenů s sebou jako protipól nese představu vykořeněnosti, „bezmístnosti“ a bezdomovectví (Gibas 2017).

Despres (1991) nabízí čtyři přístupy k interpretaci významů domova: teritoriální, psychologický, socio-psychologický, fenomenologický a vývojový.

Teritoriální interpretace významu domova se soustředí na nastavování hranic mezi „já“ a ostatními, které se odehrává prostřednictvím personalizace místa a jeho označování jako vlastněného určitou osobou anebo skupinou (Altmana 1975:107 dle Despres 1991). Markování, vymezení a personalizace teritoria domova se děje pomocí fyzických markerů anebo

opakujících se aktivit (Becker dle Despres 1991). Touha po vlastnictví domova je teritoriálním chováním, které umožňuje kontrolovat místo jak z fyzického, tak psychického hlediska, a tím pádem nabízí pocit bezpečí a jistoty (Sebb & Churchmann dle Despres 1991). Teritoriální přisvojování si domova se může vztahovat na sousedství a blízké okolí, hranice budovy domova a jednotlivá teritoria uvnitř bydlení. Každé vymezené teritorium v sobě nese informaci o identitě určité skupiny (rodiny v okolí sousedů a rodiny ve vlastním bydlení) anebo jednotlivce (individuálního člena domácnosti) (Despres 1991).

Dle psychologické interpretace je domov vnímán z hlediska psychoanalýzy a Maslowovy teorie hierarchie potřeb. Psychoanalytický model definuje domov jako prolongaci vlastního „já“ a touhu po modelování a proměně bydliště jako podvědomou touhu po vyjadřování svého „já“. Podle teorie hierarchie potřeb je domov nezbytný k zabezpečení základních potřeb člověka, jako jsou bezpečí, komfort a sociální interakce, což je klíčové pro psychické a fyzické pohodlí člověka (Despres 1991). Kromě toho domov nabízí uspokojení potřeby soukromí a intimity. Definování hranic mezi „uvnitř“ a „venku“ je fundamentální pro zážitek „bytí doma“ (Korosec-Serfaty dle Despres 1991).

Socio-psychologická interpretace zdůrazňuje zásadní roli domova při definování vlastního „já“ v rámci komunity. Domov slouží jako prostor pro dialog mezi „já“ člověka a širší komunitou – jako kontejner pro důležitý majetek, který poskytuje navenek informaci o „vlastním já“ a jeho vývoji (Csikszentmihalyi & Rochberg-Halton dle Despres 1991). Možnost působit na obydlí a měnit jej prostřednictvím upravování jeho vnitřního a vnějšího vzhledu nabízí člověku možnost komunikovat informace o svém vlastním „já“ (Despres 1991). Kromě toho lze skrz materiální charakteristiky obydlí a jeho blízkého okolí komunikovat informace o sociální identitě domácnosti (Appleyard, Rappoport dle Despres 1991). Například konkrétní architektonický styl může být zároveň symbolem sociálního statusu a kulturní afiliace vlastníka (Despres 1991).

Dle fenomenologické a vývojové interpretace je domov aktivně prožívaný proces, který spojuje minulost a budoucnost jedince. Domov je prožíván skrze každodenní rutiny, které jsou brány za samozřejmé, skrze sezónní a cyklické události. Je výrazně ovlivňován významnými životními událostmi a historií pobytu jedince (Despres 1991).

Fenomenologická představa domova jako středobodu života člověka a místa, do něhož je člověk zakořeněn, vede k idealizaci domova a vnímání toho, že takový ideální dům je normou

a musí tedy vždy existovat. Taková představa je ale velmi konzervativní a neodpovídá realitě, ve které žijeme (Gibas 2017). Tradiční fenomenologické pojmání domova tak vylučuje ty, kteří domov prožívají jiným způsobem, například migranty (Gibas 2017). Domov nemusí být ohraničené, jednou provždy dané místo. Domov je dynamicky produkované místo proměňované sociálními vztahy. Kromě toho může být domov produkován i s odkazem na nepřítomné a vzdálené (tamtéž). Domov tak již není místem garantovaného ukotvení, ale proměnlivým prostorem, který se neustále vyvíjí a ve kterém se můžou projevat touhy, obavy a nejistoty (tamtéž).

1.3. Materiální a významová rovina. Dům a domov

Ve středu pozornosti této práce se objevují pojmy „dům“ a „domov“, které jsou sice příbuzné, nejsou ale totožné. V existující literatuře o domově je očividné napětí mezi definicemi domova, které se týkají fyzického místa, a těmi, které se týkají symbolické roviny – většina autorů se pak ale shoduje na tom, že koncept „domova“ v sobě sjednocuje oba významy. Domov není jen domem, který nabízí úkryt a má určitou tržní hodnotu, ale je také místem vyjadřujícím osobní a sociální významy (Papastergiadis 1998 dle Al-Ali, Koser 2003). Gibas zdůrazňuje napětí mezi domem jako fyzickou rovinou bydlení, „metaforou pro onen „hmotově-prostorový“ kontejner“ a domovem jako rovinou zkušenostní a emocionální (2017:243). Domem se míní fyzická budova, úkryt a materiální struktury jako jsou zdi, střechy a další. Domov ale nepotřebuje nutně dům, situace a stav domova často přesahuje fyzický prostor domu (Gibas 2017) a stává se komplexní situací, která začleňuje minulost a přítomnost, každodenní rituály a rutiny, a je postupným výsledkem adaptace člověka na svět, ve kterém žije (Juhani Pallasma v Gibas 2017). Domov je zpravidla situovaný do určitého místa, není jím ale omezený (Ralph, Staeheli 2011) – „doma můžete být kdekoli“ (Joseph Rykwert 1991:54 v Gibas 2017:244). Domov je stálý, ale je také neustále v procesu utváření a spotřebovávání (Gwendolyn Wright 1991 dle Gibas 2017). Domov je třeba vnímat jako koncept, který je zároveň dynamický a statický, prožívaný zároveň jako lokace a jako vztahy uvnitř této lokace (Ralph, Staeheli 2011). „Mluvíme-li o domově, máme na mysli skutečně mnohvrstevnatý koncept, který odkazuje jak

k prostoru, tak k idejím a představám, k emocím a přináležení“ (Vacková a kol. 2014:17-18 dle Herda Wallo 2019:3).

Dům jako fyzické místo je vnímán a prožíván prostřednictvím každodenních rutin, praxí a sociálních interakcí, zatímco symbolický domov je abstraktním pojmem a často představou ideálního budoucna anebo nostalgickou touhou po minulosti (Rapport and Dawson 1998 dle Al-Ali, Koser 2003). Identita člověka se v rámci domova utváří na průsečíku materiální a významové roviny v rámci každodenních aktivit a praktik (Gibas 2017), a domov je tak zároveň nástrojem a terénem pro zkoumání spojení mezi dvěma rovinami a jejich rolí v produkování emocí a formování identit (tamtéž).

Právě zájem o významovou a emocionální složku bydlení lze chápat jako sociálně antropologickou větev zkoumání bydlení (Musil 2005 dle Gibas 2017). Jedná se o uznání všech subjektů bydlení, mezi které patří jak osoby, skupiny a kolektivy, tak i předměty, atributy a samotné „hmotně-prostorové kontejnery“, a o zkoumání vztahu mezi nimi (Gibas 2017). Studium domova jako zároveň materiálního a imaginárního umožňuje odhalení způsobů, kterými je skrze materiální kulturu domu tvořen domov a kterými jsou ustavovány identity obyvatelů (tamtéž).

Pro účely výzkumu budeme jako ekvivalent zobecňujícího pojmu „home“, který v sobě zahrnuje jak fyzickou, tak i významovou rovinu, používat slovo „domov“.

1.4. Domov jako neustále se vyvíjející entita. Časová kontinuita domova

Domov není statický, je to dynamický proces, který v sobě nese procesy představování si, tvoření a proměn, ztráty a přesunů domovů (Al-Ali, Koser 2003). Domov má svoji časovou rovinu, protože pouze s časem se z místa bydlení stává domov, ke kterému má člověk emocionální vztah. Domov je ontologicky důležité místo, ale jeho význam není předem daný, není definován jednou provždy a je formován s časem (Gibas 2017). Proto je domov ze začátku místem, ve kterém člověk vyrůstal, pak se jím stává domov dospělého člověka, který se mění podle toho, co člověk prožívá: zda žije sám anebo se svou rodinou, zda má děti, kteří v tomto domově vyrůstají apod.

Mimo to, působení určitého místa jako domova a prožívání místa jako domova záleží také na tom, nakolik dané místo splňuje požadavky člověka v daný moment, a nakolik vyhovuje jeho stávajícím potřebám. V určitých případech tak domov může být ze své podstaty přechodný spíš než konstantní (Sixsmith 1986). Proces ustavení nového místa jako domova se dá rozdělit do tří hlavních fází. Ze začátku se člověk necítí doma. Potom se vyvíjí povědomí o potřebě domova. Nakonec ve třetí fázi člověk dospívá k tomu, že se na určitém místě nachází doma, a to jak psychicky, tak i fyzicky (Horwitz & Tognoli dle Despres 1991).

Domov, jako každé významné místo, nabývá konkrétního významu po tom, co si s ním člověk spojí určité zážitky, zkušenosti a vzpomínky, rituály a rutiny. „Každý kus zděděného nábytku, nebo dokonce i skvrna na stěně vypráví nějaký příběh“, podotýká Tuan (Tuan 1977:33 dle Gibas 2017:246). Domov vypráví příběh konkrétního člověka a „nemůže být vyprodukován najednou... Jde o postupný výsledek naší adaptace na svět“ (Pallasmaa 1994:5 dle Gibas 2017:248). S plynutím času vzniká pocit přináležení a zakořenění (Despres 1991). Domov tak má, stejně jako člověk, specifické historické a časové pozadí (Sixsmith 1986). Despres zdůrazňuje, že domov jako kontinuální pojem, je spojkou mezi minulostí a budoucností člověka (1991).

1.5. Domov pro migranty

Fyzická rovina domova, tzn. bydlení „je jedna z klíčových otázek procesu adaptace a integrace migrantů do hostitelské společnosti... Mít bydlení znamená vyřešit jednu z existenčních jistot“ (Bittnerová, Moravcová 2012: 9). Přístup k fyzickému bydlení znamená legalizaci pobytu a legitimizaci jedince jako člena lokální skupiny, a také je odrazem ekonomického postavení, sociálního statusu a kulturní přináležitosti (Bittnerová, Moravcová 2012).

Zároveň ale domov není jen fyzickým místem a úkrytem, je často spojen s rodinou, komunitou, s vlastí a národem. Pocit přináležení a bytí doma v určitém místě je často spojen s touhou reprodukovat tradice a kulturu, které jsou asociovány s původním domovem (Al-Ali, Koser 2003). Mezi praktiky, jejichž prostřednictvím migranti konstruují „domov mimo domov“, patří určité rituály, jako třeba hovoření rodným jazykem a vaření tradičních jídel, umístování předmětů, například fotografií blízkých lidí, použití tradičních dekoračních prvků atd., které

vytvářejí atmosféru domáckosti v obydlí (Gibas 2017). K pocitu (ne)přináležení a bytí doma přispívá množství faktorů, například země původu člověka, rurální anebo městský původ, sociální a ekonomický kontext, ze kterého člověk pochází a ve kterém se ocitl, gender, ideologie a víra, občanství (Al-Ali, Koser 2003), zkušenosti člověka s bydlením a podobně. (Lawrence, Seamon, Tognoli & Horwitz dle Despres 1991).

Koncept domova lze občas rozpoznat v abstraktním ideálu a touze po nostalgické minulosti anebo utopické budoucnosti (Al-Ali, Koser 2003). Proto je původní domov často vnímán jako ideální. Původní domov, do kterého se migrant vrací jen občas, je spojený s výjimečnými momenty, svátky, návštěvou a s radostí ze shledání blízkých lidí a z návratu ke kořenům. Kdežto domov, ve kterém člověk momentálně žije, není vnímán jako ideální a může vyvolávat ambivalentní pocity, protože je nejen místem pro odpočinek a bezpečí, ale zároveň místem, ve kterém se musí řešit každodenní problémy a rutina (Lozová 2014).

Nejčastěji se předpokládá, že člověk má jen jeden domov, což u migrantů neodpovídá skutečnosti. Často se za domov v daný okamžik považuje několik míst zároveň. (Sixsmith 1986). Mnozí migranti, kteří se nacházejí mezi „starým“ a „novým“ světem, mluví o své identitě jako o hybridní. Neustále pracují na vývoji vlastní identity a s tím i pocitu „bytí doma“ (Ralph, Staeheli 2011). Transnacionální praxe způsobuje proměny významu domova – migranti a uprchlíci vyvíjejí nové globální identity a přispívají ke plur- anebo trans- lokálnímu vnímání domova, který se nachází jak „tady“, tak i „tam“ zároveň, a občas i mezi (Al-Ali, Koser 2003). V rámci adaptace na možné nepříznivé podmínky, ve kterých se člověk ocitne po změně místa bydlení, je důležité udržovat kontakt s původním domovem – může se jednat o návštěvy, komunikaci se spoluobčany, materiální předměty atd. Místo toho, aby se po přestěhování vykořenili, migranti často naopak posilují a prohlubují vazby na několik míst zároveň (Ralph, Staeheli 2011). Někteří vyslovují touhu ukotvit se a definovat domov v rámci konkrétní lokality – to se často vyjadřuje jako touha vrátit se domů. Stává se ale, že po návratu „domů“ si člověk uvědomuje, že on sám i místo, které bylo považováno za „domov“, se razantně proměnili. Může dojít k tomu, že se člověk po návratu nebude cítit jako doma – a tak dochází k pokusům o stabilizaci vlastní identity skrze znovuhledání pocitu sounáležitosti. Sounáležitost ale nikdy není jen o subjektivním pocitu člověka, zda zapadá, či nikoliv, ale i o očekáváních a definicích ostatních kolem ohledně toho, kdo k „domovu“ patří. Takže i když se jedinec cítí a definuje jako doma, tato definice sounáležitosti částečně záleží na tom, zda bude uznávána za legitimní

ostatními. Jedním z důvodů, proč může být člověk vyloučen ze skupiny, je fakt, že ho ostatní členové skupiny označí za jiného, a tedy odlišného od „nich“ (Ralph, Staeheli 2011).

Koncept domova v zemi původu je tradičně navázán na dva komponenty: asociace s homogenní skupinou blízkých a podobných lidí, a asociace dané homogenní skupiny s konkrétním teritoriem a politickým systémem (Warner 1994). Warner ale také s odkazem na Marxe uvádí, že ne každý jednatel se musí asociovat se statickou homogenní skupinou. Někteří jsou spíše součástí mobilních sociálních sítí než statických uskupení – mezi ně patří například uprchlíci (Marx 1990 dle Warner 1994). V protikladu ke statickým homogenním skupinám nemohou být mobilní sociální sítě vázány na určité místo a člověk je v takovém případě vázán na vztahy s jinými jednotlivci spíše než na fyzické teritorium (Warner 1994). Migranti udržují sociální, ekonomické a politické vazby, které překračují hranice, a tak vzniká dvojitý referenční rámec pro definování domova. Domov se nachází v určité lokalitě, ale není danou lokalitou limitován (Ralph, Staeheli 2011).

2. Výzkum

2.1. Výzkumní problém

Výzkum se zabývá prožíváním a reflexí domova mladými lidmi v imigraci. Problematika domova je aktuální vzhledem k neustálé globalizaci světa a čím dál dostupnějším cestování a migrování. Zaměření výzkumu na skupinu migrantů má za cíl zachytit komplexitu domova a jeho mnohvrstevnatost, kdežto soustředění se na mladé lidi, studenty, by mělo napomocť uchopit proměnlivost a dynamičnost domova.

2.2. Reflexe výzkumu

Počátky svého výzkumu retrospektivně nacházím ve svém vlastním životě. Ve svých vlastních úvahách o tom, co je můj domov. Jako Ukrajinka žijící v Praze jsem se mnohokrát zamyslela nad tím, kde jsem doma a co je můj domov. Mám jen jeden – ten, ve kterém jsem vyrůstala? Anebo už je můj jediný domov tady, kde žiji? Možná mám dva domovy? Anebo dokonce žádný? Co je vůbec domov, který se zdá být natolik existenčně důležitý?

Za více než šest let života v Praze jsem se nikdy nepřestala zajímat o svoji zemi původu a stále se cítím na Ukrajinu vázaná. Cítím se vázaná na zemi a na město, ve kterých jsem vyrůstala, na vlastní rodinu a příbuzné. Vnímám politickou, sociální a ekonomickou situaci v zemi, a také válku na východní Ukrajině jako skutečnosti, které se mě bezprostředně týkají.

Tato práce je mým druhým pokusem o zpracování bakalářského výzkumu. Původně jsem se chtěla zabývat prožíváním domova lidmi z Donecké a Luhanské oblasti, kteří kvůli válce přišli o svůj původní domov na Ukrajině a přestěhovali se do České republiky, aby zde začali nový život. Chtěla jsem spojit dvě pro mě osobně důležité věci: domov a válku na Ukrajině. Cílem bylo pochopit, jak je situace „bytí doma“ vnímána, interpretována a prožívána lidmi, kteří o svůj domov jednou přišli, avšak ne z vlastní vůle, a proto jej museli ho vytvořit jinde. Mým cílem bylo také odhalit komplexitu války a poukázat na její existenční roviny, které jsou často ignorovány.

Po naplánování detailů a postupů výše zmíněného výzkumu jsem se rozhodla od něj upustit. Uvědomila jsem si, že jsem byla až příliš zainteresována osobně. Nebyla jsem připravená k podobnému emočně náročnému tématu přistoupit s dostatečným odstupem tolik potřebným pro někoho, kdo se zabývá výzkumem. Po zhodnocení vlastních pocitů jsem si musela přiznat, že bych nebyla schopná zaujmout pozici nezainteresovaného tazatele. Vnímala bych aktéry jako spoluobčany, s nimiž soucítím – už samotné přemýšlení o výzkumu ve mně vyvolávalo pocity hněvu, rozčilení a nespravedlnosti.

Z výše uvedených důvodů jsem se rozhodla vyloučit z výzkumu komponent války a soustředit se na domov. Je pro mě cenné pochopit prožívání domova lidmi, kteří nejsou vázání pouze na jednu lokalitu. Tentokrát se ale jedná o situaci, ve které rozhodnutí aktérů odstěhovat se z původních domovů nebylo ovlivněno vnějším faktorem nebezpečí. Jejich původní domovy nebyly nijak ohrožené ani zničené, ani pokračování života v nich nebylo spojené se žádným nebezpečím. Byla to dobrovolná volba aktérů odstěhovat se jinam. Každý člověk má právo vybrat si, kde by chtěl žít a využít dostupné zákonné možnosti k tomu, aby se tak stalo. Situace, ve které aktér dospěl k rozhodnutí odstěhovat se bez vnějšího vlivu, pro mě není emočně náročná a nevyvolává pocity, které by bránily u výzkumu dodržet dostatečný odstup.

2.3. Situovanost výzkumníka

Vztah mezi mnou a aktéry byl definován několika rolemi, které jsem během výzkumu zaujíkala.

Pro všechny jsem byla výzkumník a příslušník stejné etnické sítě. Pro některé jsem byla také kamarádka. Zároveň jsem byla pro všechny aktéry studentka z Ukrajiny žijící v Praze – moje aktuální existenční situace byla z velké části podobná situaci každého z nich. Mnozí rozpoznali, že výzkumné téma je aktuální a důležité i pro mě osobně. Naše komunikace byla otevřená a vzájemně důvěrná právě z toho důvodu, že pozice výzkumníka, ze které přistupuji k bakalářské práci, pro aktéry nebyla vůbec zásadní. Pro ně jsem byla v první řadě člověkem, který sám pro sebe hledá odpověď na otázku, kterou jim při výzkumu pokládá.

Pro mě to mělo dvojí význam. Na jednu stranu, ztotožnění se s aktéry mělo za následek jejich otevřenost vůči mně, což ulehčilo komunikaci. Na druhou stranu jsem musela být opatrná,

abych zachovala potřebný odstup. Neustále jsem si musela dávat pozor, abych nepromítala svoje vlastní názory do rozhovorů, abych sama nechtěně nenaznačovala odpovědi na otázky, které pokládám. Musela jsem například přemýšlet nad využitím slova „domov“. Nechtěla jsem aktérům nabízet svůj význam domova, abych neovlivňovala jejich momentální odpovědi. Kdybych například mluvila s kamarádkou Olenou mimo výzkum, na kávě anebo na procházce, zeptala bych se jí: „*Kdy pojeděš domů?*“ A ona by z toho pochopila, že chci vědět kdy pojedě na Ukrajinu. Ale během rozhovoru v rámci výzkumu bych takovou otázku položit nesměla, protože to by naznačovalo, že Ukrajina je nebo musí být považována za domov. Proto jsem se musela zeptat: „*Kdy pojeděš na Ukrajinu?*“

2.4. Etika výzkumu

Ve svém výzkumu jsem se řídila etickými principy, které jsou určené k zajištění bezpečí aktérů a zachování původních významů získaných informací.

Před pořizováním záznamů rozhovorů jsem od aktérů vyžadovala ústní informovaný souhlas s nahráváním. Aktéry jsem anonymizovala za účelem zachování jejich diskrétnosti i přesto, že nikdo z nich na anonymizaci netrval. Někteří aktéři projevíli zájem o přečtení této bakalářské práce, a jelikož někteří z nich se mezi sebou znají, rozhodla jsem pro změnu jmen. Rozhodla jsem se nezveřejňovat poskytnuté foto- a video-záznamy, aby nedošlo k narušení soukromí aktérů.

Z etických důvodů a kvůli anonymitě neuvádím názvy konkrétních kolejí, používám obecný termín „kolej“ k označení jakékoliv z nich. Konkrétní kolej není podstatná pro interpretaci výsledků.

Žádné informace, poskytnuté aktéry anebo získané mnou v průběhu výzkumu, nejsou zkreslené nebo zneužité. Přepisy rozhovorů a přímé řeči uvedené v textu práce jsou pouze redigované a zkrácené za účelem lepší čitelnosti, všechny původní významy jsou zachovány.

3. Metodologie

Výzkum se uskutečnil v červnu až červenci roku 2020. Data použitá pro tento výzkum vznikala několika způsoby. Hlavními technikami tvorby dat v rámci výzkumu byly polostrukturovaný rozhovor a etnografická procházka. Další data, jimž říkám audio/vizuální záznamy, byla vytvořena bezprostředně aktéry.

3.1. Polostrukturované rozhovory

Provedla jsem dohromady jedenáct polostrukturovaných rozhovorů. Většina z nich byla realizována při osobní schůzce s aktéry, a dva se uskutečnilo online prostřednictvím videohovoru.

Vzhledem k tomu, že jsem výzkum prováděla zčásti v době zavedených opatření v souvislosti s epidemií koronaviru, dva aktéry se nacházeli na Ukrajině. Odjeli na Ukrajinu, zatímco v Praze byly zavřené univerzity. Práci buď ztratili nebo pracovali na dálku. Přizpůsobili jsme se okolnostem a domluvili se na videorozhovorech. U videorozhovorů jsem pořizovala audiozáznamy, se kterými se pak zacházelo stejně jako s hlasovými záznamy osobních rozhovorů.

U rozhovorů, které byly realizovány osobně, jsme se potkávaly buď v domácnostech, kde aktéři aktuálně bydlí, nebo v jiných prostorech, které byly pro aktéry komfortní, například v kavárnách, nebo jsme šli na procházku. Rozhovory jsem se souhlasem aktérů nahrávala na diktafon v mobilu. Bylo pro mě důležité, aby se aktéři cítili co nejpřirozeněji a nebyli ve stresu z toho, že by mohli říct něco špatně. Proto jsem po obdržení ústního informovaného souhlasu vždy spustila nahrávání a odložila mobil stranou a už se k němu nevracela. Pokračovali jsme potom v povídání.

Okruhy otázek a plán polostrukturovaného rozhovoru jsem připravila předem. Vycházela jsem z literatury přečtené v rámci přípravy výzkumu a z vlastních zkušeností. Jelikož se jedná o kvalitativní výzkum, na začátku výzkumu byl definován výzkumný problém a následně určené pouze základní výzkumné otázky. Základní otázky a plán sloužily jako orientační body pro strukturování rozhovorů, a byly doplňovány a adaptovány v průběhu výzkumu (Hendl 2005). V

mnoha případech se stávalo, že konverzace odbočovala od předem definovaného pořadí okruhů. Často jsem vnímala, že aktér mluví o něčem pro něj důležitém a já jsem si všimla, že jsem to buď neměla zařazené mezi otázky polostrukturovaného rozhovoru vůbec, anebo jsem to měla zařazené později. V takovém případě jsem se vždy přizpůsobila aktérovi a svůj předem načrtnutý plán jsem tak použila jen jako orientační. Z toho důvodu také rozhovory trvaly různě dlouho – od třiceti minut do hodiny a půl. Rozhovory se ale nikdy neubíraly úplně jiným směrem, se všemi aktéry se nám podařilo zůstat u tématu. Nejčastěji se měnilo jen pořadí, podle kterého jsme se bavili o konkrétních okruzích.

Rozhovory byly realizovány v ukrajinštině anebo ruštině podle toho, který jazyk je aktérem používán v každodenním životě. Pro mě to bylo bezvýznamné, protože komunikace v obou jazycích je pro mě stejně pohodlná a oběma mluvím stejně dobře. Po nahrání každého rozhovoru jsem se snažila ho co nejdříve transkribovat, ideálně ten stejný nebo další den. Ne vždy se to podařilo, protože jsem občas mívala setkání s různými aktéry několik dnů za sebou, abych se přizpůsobila jejich časovým možnostem. V takovém případě jsem se vždy snažila co nejrychleji vrátit se k přerušnému přepisování. U prvních šesti rozhovorů jsem dělala doslovný přepis. U zbytku jsem se rozhodla pro selektivní přepis, který byl méně časově náročný. Na základě předchozích rozhovorů jsem mohla vnímat určité tendence v odpovědích aktérů a určit, které informace jsou zásadní k přepisování a kódování, a které nejsou. V nutných případech jsem se vracela k nahrávkám a přepisy částečně doplňovala. Rozhovory jsem přepisovala ve stejném jazyce, ve kterém byly nahrány. U přepisů jsem upravovala větné skladby a stylistické chyby (Hendl 2005), ale snažila jsem se o co nejvíc přesné zachycení řeči aktérů. Po sepsání transkriptů jsem je kódovala. Kódování slouží k vytvoření kategoriálního systému a následné redukci dat podle vytvořených kategorií (Hendl 2005). Na základě vytvořených kategorií jsem byla schopná naznačit pravidelnosti a podobnosti, ale také rozdíly v odpovědích aktérů. Teprve při kódování jsem začala do češtiny překládat fráze, věty a odstavce, kterých se kódování týkalo, sepisovat poznámky v češtině a překládat relevantní citace.

Rozhovory jsem přepisovala do tabulky Excel a následně je ve stejné tabulce kódovala. Excel považuji za vhodný nástroj pro práci s daty, protože umožňuje jejich vyhledávání, třídění a seskupení. Tento způsob mi dovolil pracovat s vytvořenými kódy a také efektivně vyhledávat přímou řeč, kterou jsem chtěla uvést v textu práce.

3.2. Etnografické procházky

U pěti aktérů se mi podařilo uskutečnit etnografické procházky v jejich domácnostech. Obracela jsem se na aktéra/ku, aby mi ukázal/a, kde a za jakých podmínek bydlí. Prováděl/a mě svojí domácností a ukazoval/a, jak vypadá, jakými předměty je vybavená, kde a proč jsou umístěné. Pak mě zavedl/a do svého pokoje abych se mohla podívat, jak ho má vybavený. Ve většině případů mi také aktéři nabízeli čaj nebo kávu, jedná aktérka dokonce připravila občerstvení. U etnografické procházky jsem se vždy nechala vést aktéry a nechávala jsem je rozhodovat, kterým směrem budeme pokračovat a co všechno mi ukážou. Podle toho, co mi ukazovali a o čem mluvili, jsem si také mohla udělat představu o tom, které prostory a předměty považují za více nebo méně důležité, co jsou ochotní ukázat návštěvě, a co je soukromá záležitost. Občas jsem se na něco ptala, abych tímto způsobem procházku dále nasměrovala. Skutečnost, zdá byl aktér ochotný zodpovědět moji otázku, ukázat a popsat určitý element obydlí, také mělo vypovídající hodnotu.

U některých aktérů se mi nepodařilo uskutečnit etnografické procházky. Nebylo to možné u aktérek, které se v době výzkumu nacházely na Ukrajině. Avšak i někteří z těch, kteří byli v Praze, moji prosbu o návštěvu domácnosti odmítli. Odmítnutí bylo zpravidla zdůvodněné přítomností jiného člověka v prostoru obydlí – spolubydlícího anebo partnera či partnerky. K odmítnutí etnografické procházky došlo zpravidla v případech, kdy aktér cítil, že by moje přítomnost rušila ty, se kterými sdílí domácnost. Jindy si aktér myslel, že naše povídání by mohlo být ostatními vyrušováno. S jednou slečnou jsem se dokonce potkala nejprve v kavárně blízko jejího obydlí, nahrály jsme rozhovor a teprve potom jsme se vydaly na etnografickou procházku, aby mi ukázala byt.

Poznámky z etnografických procházek jsem si nahrávala na diktafon ihned po jejich konci. Rozhodla jsem se ne sepisovat poznámky během procházky, aby nebyla narušena přirozená plynulost komunikace. Předpokládám, že kvůli tomu se některé detaily z procházek mohly vytratit z mojí paměti dříve, než jsem je nahrála. Považovala jsem ale za důležitější zachovat přirozenou a uvolněnou atmosféru. Po návratu z etnografické procházky jsem se snažila nahrané poznámky co nejdříve přepsat do textové podoby. Na diktafon jsem si poznámky nahrávala jak v ukrajinštině, tak v češtině – podle toho, jak to pro mě bylo zrovna komfortní. Potom jsem je přepisovala ve stejném jazyce, v jakém byly nahrány. Nakonec jsem

s nimi zacházela jako s přepisy rozhovorů: kódovala jsem je, překládala podstatné fragmenty, sepisovala poznámky.

Etnografické procházky se mi podařilo uskutečnit u pěti z jedenácti aktérů. Další dva mi nabídli alternativní data.

3.3. Audio/vizuální záznamy

Tato část dat vznikala jiným způsobem – záznamy byly tvořeny bezprostředně aktéry. Jedna aktérka mi poskytla fotografie pořízené na koleji, s popisy toho, co je na nich zobrazeno. Druhý aktér pro mě nahrál a poslal video ze svého bytu. Taková data vypovídají především o tom, co je pro konkrétního aktéra důležité a jak by chtěl prezentovat své bydlení. Etnografické záznamy jsem uložila, udělala jsem si z nich poznámky a nadále jsem s nimi zacházela stejně jako s jinými etnografickými daty.

4. Aktéři

V průběhu výzkumu jsem se setkala s jedenácti lidmi. Svůj výzkum jsem zaměřila na aktéry, jejichž životní kontexty jsou podobné – abych se vyhnula případnému zkreslení dat a výsledků kvůli značným rozdílům v sociálním zázemí a pozadí toho, jak se ocitli v Praze. Výzkum je proto zaměřený na mladé lidi, kteří pocházejí z Ukrajiny a jsou studenty vysokých škol v Praze. Kontakty na aktéry jsem získala přes vlastní sociální sítě přátel a známých a principem sněhové koule. Oslovila jsem svoje známé, kteří vyhovovali kritériím výzkumu s prosbou, zda by měli zájem zúčastnit se a zda by věděli o někom dalším. Průběžně jsem se také obracela na jiné známé, u kterých jsem předpokládala, že by mohli o vhodných respondentech vědět. Postupně jsem se začala setkávat s prvními aktéry, kteří mi občas poskytli kontakty na další osoby. Na jiné aktéry jsem přišla prostřednictvím sociální sítě Facebook. Zveřejnila jsem dopis s nabídkou účasti na výzkumu na svém osobním profilu a také v několika facebookových skupinách spravovaných členy ukrajinské komunity v Praze. Následně začali reagovat bezprostřední zájemci o účast nebo někdo, kdo by o zájemcích věděl.

Všichni aktéři opustili Ukrajinu před dvěma až sedmi lety ze stejného důvodu – aby získali vysokoškolské vzdělání v České republice. Česko si vybrali jako zemi, která je finančně dostupná jak pro studium, tak pro život. Počítali s možností snadno se naučit český jazyk a mít přístup k bezplatnému vzdělání. Někteří aktéři dokonce studovali češtinu ještě před odjezdem z Ukrajiny. Pro hlavní město Prahu se rozhodli jako pro místo nabízející široké možnosti univerzitního vzdělání a zároveň centrum společenského a ekonomického dění.

Mezi aktéry najdeme šest žen a pět mužů ve věku 20 až 28 let. Pět aktérů pochází ze západní Ukrajiny, šest reprezentují jiné části země s výjimkou východní Ukrajiny. Pět aktérů je studenty bakalářského studia a pět také magisterského. Jeden aktér je doktorand a aktuálně provádí výzkum k napsání své disertace. Nehledě na to, že typ jeho studia se liší od většiny aktérů a také že je nepatrně starší než průměrný věk skupiny, rozhodla jsem se ho do výzkumu zařadit. Jeho zkušenosti s přestěhováním se do Prahy a jeho prožívání aktuální situace jsem po nahrání rozhovoru ohodnotila jako takové, které odpovídá předmětu výzkumu.

Níže uvádím přehled stručných informací o aktérech, ze kterých se skládá výzkumný vzorek.

Jméno	Věk	Původ	Odjezd z Ukrajiny	Oblast studia	Typ studia
Iryna	24	Lvov, západní Ukrajina	2018	Univerzita Karlova – Východoevropská studia – ukrajinistika	Magisterské
Oksana	24	Lvov, západní Ukrajina	2018	Univerzita Karlova – Východoevropská studia – ukrajinistika	Magisterské
Vlad	26	Mykolaiv, jižní Ukrajina	2013	Univerzita Karlova – Učitelství 2. stupně ZŠ a SŠ, anglický a ruský jazyk	Magisterské
Olena	24	Kyiv, Hlavní město, severní Ukrajina	2013	Univerzita Karlova – Žurnalistika	Magisterské
Ksenia	25	Lvov, západní Ukrajina	2018	Univerzita Karlova – Východoevropská studia – ukrajinistika	Magisterské
Nadia	24	Kharkiv, severovýchodní Ukrajina	2013	Univerzita Karlova – Politologie a mezinárodní vztahy	Bakalářské
Petr	28	Vinnytsia, západocentralní Ukrajina	2015	Akademie věd ČR – Ústav organické chemie a biochemie	Doktorské
Ivan	21	Užhorod, západní Ukrajina	2015	Akademie múzických umění v Praze – Scénáristika a dramaturgie	Bakalářské
Vira	20	Černihiv, severní Ukrajina	2017	Univerzita Karlova – Dějiny evropské kultury	Bakalářské

Oleh	23	Svaliava, západní Ukrajina	2012	České vysoké učení technické v Praze – Profesionální pilot	Bakalářské (licence ATPL)
Maksym	20	Zápороží, jihovýchodní Ukrajina	2017	Univerzita Karlova – Politologie a mezinárodní vztahy	Bakalářské

Aktéři daného výzkumu se většinou považují za osoby zapojené do společnosti, ve které žijí, a to alespoň do určité míry, která jim umožňuje komfortní existenci ve společnosti:

Už jsem se zformovala jako součást české společnosti. ... Ta moje společenská sociální síť, lidé, kteří mě obklopují, kvůli tomu že oni jsou Češi nebo Slováci – to mi dává pocit, že sem patřím. I když neúplně (z rozhovoru s Olenou 28.06.2020).

Někteří dokonce aktivně vyhledávají příležitosti pro komunikaci s Čechy – aby ten čas, který tráví v nové zemi, strávili „kvalitně“ (z rozhovoru s Oksanou 17.06.2020). Schopnost integrovat se do společnosti a do města, ve kterém žijí, a sblížit se s místními obyvateli je mezi migranty považována za úspěch: „Nemůžu zůstat v nějakém prostředí, kde se mluví pouze ukrajinsky anebo rusky“ (z rozhovoru s Oksanou 17.06.2020).

Nikdo z aktérů vyloženě neodmítá komunikaci s Čechy a Slováky. Vycházejí s nimi a vztahy považují za přátelské:

Co se týká Čechů, jsou to většinou moji spolužáci. Právě včera jsem se vrátil z oslavy narozenin jednoho z nich, byli jsme ve vesnici u Ostravy. ... Neřekl bych, že s nimi trávím až tolik času... Ale jsem rád, že je mám, že mám Čechy... Objevila se tahle naše skupina [kamarádů na univerzitě – pozn.], no, a jsem v ní“ (z rozhovoru s Maksymem 20.07.2020).

Blízké a důvěrné vztahy jsou naprosto běžné v osobní komunikaci aktérů s Čechy a Slováky. Pokud se jedná o partnery, blízké známé nebo kamarády, původ se zdá být bezvýznamný, a to oboustranně. Ivan například uvádí, že se při osobní komunikaci s Čechy cítí naprosto uvolněně: „většina Čechů, které znám osobně, ... jsou to normální lidé – i teď v práci,

i na FHS“ (z rozhovoru 15.07.2020). Vira je také přesvědčená, že by se nemělo zobecňovat: „I s tím, že oni jsou odlišní [od nás – pozn.], stejně každý člověk je jiný“ (z rozhovoru 17.07.2020).

Pokud se ale jedná o širší úroveň společnosti jako celku, aktéři se občas cítí nevítaní a nechtění, a to bez ohledu na osobnost konkrétního člověka, pouze na základě to, že jsou cizinci, že jsou odjinud. Například, Ivan byl kvůli tomu velice rozčilený:

Společnost celkově je velice nacionalistická, velice rasistická. A to ještě mluvím česky, takže v pohodě. Ale na příkladu mé přítelkyně – je to prostě nesmysl. ... Ona nemluví česky. S tím, jak se vůči ní chovají v nemocnicích a v jiných místech... Je to nesmysl. A já kvůli tomu asi nikdy nebudu schopný zcela vnímat Prahu (z rozhovoru 15.07.2020).

Většina aktérů aktivně vyhledává a navazuje kontakty s lidmi, kteří patří mezi migranty – nejčastěji ty z Ukrajiny, Ruska nebo Kazachstánu. Jsou to lidé, kteří mluví stejným nebo podobným jazykem a prožili stejný proces přistěhování se a integrování se do cizí společnosti. Být s někým, kdo rozumí jeho prožitkům a emocím, nabízí jedincovi pocit komfortu a sounáležitosti:

Díky Plastu [ukrajinská skautská organizace – pozn.] jsem v Česku neměla takový stres, že jsem přijela do jiné země. Hned jsem tady našla Ukrajince, a ti mě nadlouho zachránili od stresu (z rozhovoru s Irynou 05.06.2020).

Mladí lidé, kteří se do České republiky přistěhovali před méně než deseti lety, někteří dokonce teprve před dvěma roky, se pohybují mezi dvěma světy. Jsou „svoji“ na osobní úrovni a „cizí“ na úrovni celospolečenské. V Praze vyhledávají příležitosti sblížit se s Čechy, zároveň si ale nepřejí ztrácet kontakty s ostatními migranty. Aktéři výzkumu – zahraniční studenti – žijí mezi „starým“ a „novým“ světem a neustále vyhledávají, vyjednávají a vytvářejí vlastní hybridní identity (Ralph, Staeheli 2011) v rámci České společnosti.

5. Význam domova, jeho roviny a víze do budoucna

5.1. Co je domov?

Domov je univerzálním ústředním bodem pro člověka, protože prostřednictvím domova jako důležitého místa člověk obývá fyzický svět (Gibas 2017). Zároveň význam konkrétního domova se liší od jednoho aktéra k druhému. Pro každého konkrétního člověka domov je výsledkem interpretací událostí a pocitů, jak jsou ním prožívány. Domov je komplexní a proměnlivý pojem (Sixsmith 1986), který se skládá jako mozaika z fragmentů zkušeností, vzpomínek a vztahů.

Zahraniční studenti/mladí lidé v emigraci vnímají domov primárně jako něco, co jim nabízí pocit bezpečí, ochranu a klid. „*Domov je místo, kam se ti chce vracet. Kde se cítíš víceméně bezpečně. Ale nejdůležitější asi – je to místo, kam se vždy chceš vracet. A cítit se tam maximálně komfortně*“ – popisuje Petr (z rozhovoru 14.07.2020). Domov je tak protipól strachu, nebezpečí a neznáma (Al-Ali, Koser 2003), který nabízí ochranu před „vnějším“ světem.

Aktéři definují domov jako klidné a stabilní místo, kde chtějí být a kde jsou přijímáni a vítáni ostatními. Sounáležitost musí být uznávána ostatními kolem (Ralph, Staeheli 2011), a proto přijetí je zejména důležité pro pocit „bytí doma“. Ksenia popisuje domov jako „*místo, kde cítíš duševní klid a komfort, kde jsou kamarádi*“ (z rozhovoru 29.06.2020).

Domov jako místo pro uspokojení potřeby interakce (Despres 1991) je sdílený s významnými ostatními. A jako místo soukromí a intimity, může být otevřený a zpřístupněný pouze těm lidem, s nimiž je člověk ochotný sdílet víc než s ostatními „venku“ (Korosec-Serfaty dle Despres 1991). „*Můj domov jsou moji lidé, blízcí lidé, s nimiž je mi dobře*“, – vysvětluje Oksana (z rozhovoru 17.06.2020). Nadia definuje blízké lidi jako příslušníky rodiny, ale mezi své významné ostatní zařazuje i své mazlíčky: „*Pro mě osobně, domov je něco, kde je moje rodina, v daný moment moji rodiče a sestra, a psi. Pokud tady budu mít psa, tak asi tady to taky bude částečně můj domov*“ (z rozhovoru 13.07.2020).

Domov je místo, ke kterému si aktéři v průběhu času vytvořili vztah, s nímž si spojili určité zážitky, zkušenosti a vzpomínky. Domov není statický, je to dynamický proces, který v sobě obnáší procesy představování si, tvoření a proměn, ztráty a přesunu (Al-Ali, Koser 2003).

Pouze časem se z místa bydlení stává domov, ke kterému má člověk emocionální vztah. Vlad to vysvětluje následujícím způsobem:

Za domov považuju místo, kde jsem žil dostatečně dlouho, aby našlo své místo u mě v duši, aby tam bylo útulně a abych měl na to místo teplé vzpomínky. Tohle bude pro mě význam slova „domov“ (z rozhovoru 27.07.2020).

Fyzická stránka domova (tzv. dům) není pro mladé lidi, kteří se přestěhovali do zahraničí, zásadní, a dokonce v mnoha případech ani není zmiňována. Situace a stav domova často přesahuje fyzický prostor domu jako „hmotově-prostorového“ kontejneru (Gibas 2017). Fyzický dům se zdá být významný pouze když nabízí dlouho očekávaný klid, který člověk delší dobu postrádal, jako například Vira, která žila na koleji, kde se celý rok prováděla rekonstrukce:

Být doma znamená být v klidu a moci normálně spát. ... Teď je mi dobře, konečně jsem se uklidnila. Na koleji to tak nebylo. ... Připomíná mi to... vstupuju do babiččina bytu, otvírám dveře, a víš... všechno je tak... klidné (z rozhovoru 17.07.2020).

5.2. Roviny domova

Domov je nejčastěji zkoumán ve vztahu k fyzickému bydlení, nemusí se ale na něj omezovat (Sopher dle Despres 1991). U mladých lidí, kteří jsou na začátku své životní cesty, a navíc ji začínají hledat daleko od domova rodičů v zahraničí, nelze postihnout koncept domova pouze na rovině fyzického bydlení. Domov je mnohvrstevnatý koncept, který může být prožíván zcela jinak každým aktérem a je třeba na to brát ohled. Některá místa jsou obecně považována za domov, jako například rodné město, kdežto ostatní nikdy, a některá, jako studentská kolej, jsou někde mezi (Sixsmith 1986).

U mladých lidí, kteří se relativně nedávno odstěhovali z domova u rodičů, je domov opravdu nejčastěji a nejintenzivněji prožíván na rovině města/obce, a to jak v zemi původu na Ukrajině, tak v České republice, kam se přestěhovali. Fyzické domy jsou méně podstatné.

Uplynutím času po odstěhování se z Ukrajiny vazby na fyzické prostory, ve kterých aktéři bydleli, slábnou. V některých případech zanikají samotná místa. Bývalé pokoje aktérů v

domovech u rodičů nemusí být i nadále zachovávané pro ně, jelikož v domácnostech rodičů již nebydlí. Například Olena vypráví:

Já tam svůj pokoj nemám. Dřív jsem měla svůj pokoj v bytě, kde jsme bydleli, než se narodila sestra. Pak tam [do pokoje Oleny – pozn.] jen dali její lůžko. A teď rodiče udělali zvláštní pokoj pro ni, jako kdysi pro mě, a má tam svoji postel. Chápu, no... Vlastně jsme se nedávno bavili s rodiči. Táta se ptal, jestli by mi měli koupit nafukovací matraci [až přijede na návštěvu – pozn.] (z rozhovoru 28.06.2020).

Může se také stát, že po odstěhování aktérů do zahraničí zanikají i domácnosti, ve kterých původně bydleli. Maksym, například, sdílí:

Nominálně, tam [v bytě u mámy – pozn.] mám svůj pokoj. U táty taky, ale teď i on se s manželkou přestěhoval do Varšavy, takže už tam nejsou. Ale byt oni neprodali, nic. Co já vím, tak tam budou žít nějakí naši příbuzní (z rozhovoru 20.07.2020).

Domovem se tak stává (anebo spíš zůstává) abstraktnější rovina města/obce, ve kterém aktér žil.

Obec není možné přisvojit si celou fyzicky, a proto je těžší ji také ztratit. Obec nepatří určité přesně definované skupině lidí, jako to je v případě bydlení. Na rovině obce aktér není vlastníkem anebo součástí skupiny vlastníků domova, ale spíš jeho účastníkem. Je vítaný a akceptovaný jinými účastníky. Aktér nemusí mít nutně fyzický vliv na domov na úrovni obce a obstarávat ho jen proto, aby nedošlo ke ztrátě práva vlastnictví, jak to bývá s fyzickým obydlím. Aktéři tak prožívají „bytí doma“ ve městě/vesnici/obci, kde jsou členy sociální sítě, která jim nabízí pocit přináležení, přijetí a velice důležitého klidu.

Ksenia považuje za svůj domov pouze Lviv, protože tam má svoji společenskou skupinu, ve které je mnoho pro ni důležitých aktérů:

Když jsem tam [v Praze – pozn.] studovala první rok, a pak přijela do Lvova na prázdniny, našla jsem to, co mi chybělo v Praze. Ve Lvově, když jdeš ven do města o víkendu, určitě, fakt v 99%, potkáš někoho známého (z rozhovoru 29.06.2020).

Ivan se cítí doma ve městě Užhorod, kde se narodil a žil do svých 8 let, než se jeho rodina přestěhovala na venkov. Pak v Užhorodě studoval do svých 16 let. Právě tam navázal kontakty, které považuje za kvalitní a cenné:

Co se týká prostředí, tak je to Užhorod. ... Chodil jsem na gymnázium v Užhorodě. S kluky na venkově... No, chodíval jsem s nimi hrát fotbal. A to je všechno. No a párkrát jsme zašli k jezeru (z rozhovoru 15.07.2020).

Pojímání domova nemusí být zároveň omezené pouze jednou lokalitou. Například Nadia studuje na dvou vysokých školách zároveň, v Praze a ve Lvově, a kvůli tomu dost často cestuje a tráví čas v obou městech. Necítí se vázaná a zakořeněná v jednom místě a ani zatím necítí takovou potřebu:

Můj domov je v Kyjevě, v Charkově a v Praze. A procentuálně – ani nevím, kde víc (z rozhovoru 13.07.2020).

Na rovině fyzického obydlí v Praze domov zpravidla prožívaný není. Mít přístup k bydlení znamená mít životní jistotu, (Bittnerová, Moravcová 2012), ale k prožívání domova na významové rovině dojít nemusí. Aktuálně bydliště pro většinu aktérů není zásadně důležité a často není vůbec vnímáno jako domov, anebo jen jako domov dočasný. Tři aspekty jsou rozhodující pro to, zda je domov prožíván na rovině fyzického bydlení:

- zda se jedná o poskytovanou vysokou školou kolej anebo o byt, který si aktéři našli a domluvili sami;
- kolik bylo investováno do vybavení,
- zda je obydlí sdíleno s významným jiným.

Pokud se jedná o studentskou kolej, jediná aktérka, která vnímá kolej jako domov, je Iryna:

Považovala jsem za svůj domov kolej, za kterou si sama platím nájem a kde bydlím. Je to něco takové... Moje. Je to moje teritorium zodpovědnosti (z rozhovoru 05.06.2020).

Byl to ale dočasný domov, který nenabízel dlouhodobý pocit bezpečí a jistoty. Řadu zásadních rozhodnutí může udělat jen správce koleje, resp. zodpovědné osoby, například, zda se zájemce na kolej dostane, v jakém pokoji bude bydlet, koho bude mít za spolubydlícího apod.. Kromě toho je možnost bydlet na koleji omezená její kapacitou a trváním studia. Iryna se proto

necítila doma v Praze, protože fyzická rovina jejího bydlení jí nemohla poskytnout dlouhodobější jistotu a byla přerušována:

Asi se tam nebudu cítit jako doma ještě dlouho. Pronajímala jsem si tam pokoj. A navíc teď jsem se vystěhovala z koleje [a odjela na Ukrajinu na prázdniny – pozn.]. ... Když jsem tam [v Praze – pozn.] byla, pořád jsem měla pocit, že to skončí. Že to nebude trvat pořád. Nebudu vždy bydlet na koleji (z rozhovoru 05.06.2020).

Další možností jak si zajistit fyzickou rovinu domova, fyzické bydlení pro studenty je pronajmout si byt.

Byt jako fyzické bydlení může nabízet dlouhodobější jistotu – není vázaný na akademický rok. Například Nadia bydlí na stejném bytě od roku 2014, pronajala si ho hned po absolvování jazykových kurzů na začátku studia na vysoké škole (z rozhovoru 13.07.2020).

Maksym se přestěhoval na byt teprve před půl rokem po tom, co bydlel na třech kolejích. Pronájem bytu byl pro něj důležitý krok. Je to jeho první zkušenost s bydlením na bytě mimo domovy rodičů. Byt si pronajímal s výhledem do budoucna – uvažuje nad tím, že by v něm zůstal bydlet na delší dobu, pokud se po vysoké škole nebude stěhovat z Prahy. Stěhování se na byt považoval za důležitý posun, ke kterému byly nutné určité finanční a společenské podmínky. A proto jakmile mu to podmínky dovolovaly, byl ochotný investovat vlastní čas a energii do hledání vhodného bytu a jeho vybavení: „*Co se týkalo bytu, tomu jsem se věnoval já. ... Vlastně i nábytek jsem sháněl hlavně já*“ (z rozhovoru 20.07.2020). A proto když se teď ohlíží za tím, co všechno do bytu investoval, cítí se v něm doma:

Jo jo jo. Myslím si, že jsem investoval docela dost času a práce, abych, zaprvé, to místo našel, a zadruhé, abych v tomto všem udělal pořádek a udělal ho víceméně vhodný pro život (z rozhovoru 20.07.2020).

Kromě toho, že do bytu investoval čas, peníze a energii, je k němu vázán také emocionálně. Bydlí spolu se dvěma kamarády, které považuje za své nejbližší lidi v Praze. Fyzická a citová rovina jsou tak propojeny a utváří byt, který Maksym prožívá jako domov. Bez citové roviny by nevznikla fyzická, protože kdyby neměl kamarády, spolu se kterými by se mohl nastěhovat do bytu, zůstal by na koleji:

Právě proto jsme se nastěhovali spolu. Pro mě je divné... neobvyklé, když někdo začíná bydlet spolu jen proto, aby spolu bydleli na bytě. Ale přitom ani nevychází spolu. Naše trojice – furt někam chodíme anebo něco pořádáme doma. Trávíme spolu neskutečně mnoho času, všechno o sobě víme (z rozhovoru 20.07.2020).

Jeho blízkými, se kterými bylo spojeno Maksymovo prožívání domova, byli jeho kamarádi. Pro jiného aktéra, Petra, významnou jinou je jeho manželka. Pronájem současného bytu je jejich první společné bydlení. Na Ukrajině bydlel každý ve svém – on u rodičů, a ona s kamarádkami v pronájmu. Když se přestěhovali do Prahy, vzali se a začali spolu bydlet, což byl zásadní posun v jejich vztahu. Teď si spolu vytvářejí svůj první domov a jako symbol začátku společného života si pořídili i mazlíčka:

Manželka již dlouho chtěla králíka. Slíbil jsem si, že až budeme bydlet spolu, hned si pořídíme králíka. A tak se to stalo (z rozhovoru 14.07.2020).

Zcela jinak vnímá rovinu fyzického bydlení Oleh. Přestože bydlí spolu s přítelkyní, necítí se být k bytu vázán citově. Předtím bydlel již na pěti místech v Praze, jak na kolejích, tak i na bytech. Dokonce již dvakrát změnil bydliště i spolu s přítelkyní. A proto fyzické obydlí, které si teď pronajímá, nevnímá jako domov.

Už jsem se tolikrát stěhoval, že abych měl nějaké pocity, že tento byt je můj domov... Ne, nic (z rozhovoru 17.07.2020).

U většiny aktérů již vzniká i vztah k Praze jako k domovu. Je to domov „tady a teď“, za který jsou zodpovědní a kde jsou ve většině případů odkázáni sami na sebe a na vlastní rozhodnutí. Praha je domovem na zkušenostní a emociální rovině (Gibas 2017), který je tvořen prostřednictvím každodenních rutin a je postupným výsledkem adaptace člověka na svět, ve kterém žije (Gibas 2017 dle Juhani Pallasma).

Olena uvádí, že Praha je jedním z jejich domovů, protože tady za sebe rozhoduje sama, je za sebe zodpovědná a sama čelí následkům svých rozhodnutí:

Když jsem tu, rozumím, že mám na svých ramenou víc zodpovědnosti. Sama chodím do obchodů, sama si kupuju věci, chodím do práce, studuju, rozumím že musím něco zaplatit, že

mám deadlines, a tak dále. Je to prostě jiná zodpovědnost. Tam [doma v Kyjevě – pozn.] jsem uvolněná... A tady jsem dospělá (z rozhovoru 28.06.2020).

Nadia uvádí, že se v Praze cítí jinak a že se tady mění její názory na život a priority:

Nelituju z hlediska psychologie. Protože se mi líbí kdo jsem dnes jako člověk. Jako osobnost. To se mi líbí, protože rozumím – na Ukrajině bych taková nebyla. ... Jak jsem začala vnímat život, jak jsem začala oceňovat lidi (z rozhovoru 13.07.2020).

Praha je taky vnímána jako domov, když se aktér aktivně zapojuje do lokálních sociálních sítí a úspěšně navazuje důležité kontakty ve společnosti.

Oksana, jako člověk, pro kterého je domov formován lidmi („Můj domov jsou moji lidé“), prožívá domov na rovině města. Lidé, kteří jsou pro ni důležití, patří právě k městu, a ne k domácnosti. V Praze se jedná o její přátele a kamarády – nikdo z nichž nebydlí spolu s ní na koleji, ale jsou součástí její společenské skupiny v Praze. A tak se domovem stává právě město, a ne určitá jednotka bydlení. Ve Lvově sice bydlí s rodiči, ale do jejího domu patří i kamarádi, kteří nejsou součástí domácnosti, ale města.

Oleh, který má v Praze „polovinu rodiny“, a který sem jezdíval na návštěvy za rodinnými příslušníky už jako dítě, také považuje Prahu za domov:

Jsem víceméně místní, víš. Mám tu rodinu, a proto pořád, již od dvou let, jezdím sem-tam (z rozhovoru 17.07.2020).

Domov je prožíván na rovině města tím intenzivněji, čím slabší jsou vazby na domov v zemi původu. Jakmile aktér aktivně rozhodl, anebo se smířil s tím, že již není aktivním účastníkem domova v zemi původu, stává se z něj člověk „bez kořenů“, bez místa, což s sebou nese představu bezdomovectví. Mít kořeny v místě je většinou vnímáno jako nezbytné (Gibas 2017), a tak je pro člověka přirozené začít hledat si nové místo, kde se bude moci „zakořenit“ a kam bude patřit. Původní domov se tak stává symbolickým a může být představou ideálního budoucna anebo nostalgickou touhou po minulosti (Rapport and Dawson 1998 dle Al-Ali, Koser 2003).

Petr se již dávno rozhodl, že nebude žít na Ukrajině, protože úroveň života na Ukrajině neodpovídá jeho standardům:

Proč nechci žít na Ukrajině. Je to ryze praktická záležitost. Protože já, například, nevěřím, že to tam bude víceméně odpovídat mým požadavkům (z rozhovoru 14.07.2020).

A protože se necítí nijak vázaný na Ukrajinu ani teď, ani do budoucna, je pro něj jednodušší přijmout jako domov nové prostředí a nové místo. Je ochotný aktivně poznávat nové místo, aktivně se s ním seznamovat, aby ho začal prožívat jako domov – prozkoumal Prahu, často chodil pěšky a rád objevoval nová místa. Dokonce i v průběhu našeho rozhovoru jsme se vydali na procházku, která skončila na kopci Baba na Praze 6. „*Stává se, že objevuješ město, a ono se stává bližší a bližší, a začínáš mu říkat „domov“*“ (z rozhovoru 14.07.2020).

Podobně i Vira ze samého začátku odjížděla z Ukrajiny s tím, že bude budovat nový život v zahraničí, dle přání svých rodičů. Rodiče z vlastních zkušeností dospěli k závěru, že podmínky pro malé a středně velké podnikání nejsou na Ukrajině příznivé. A proto by si přáli, aby dcera hledala možnosti seberealizace jinde, a to i po finanční stránce. Vira s jejich přáním souhlasila a vycestovala do České republiky s tím, že po dokončení vysoké školy se na Ukrajinu vrátet nechystá. Proto se teď cítí doma v Praze a na Ukrajinu a na Černihiv (město, ze kterého pochází) se cítí vázaná pouze vzpomínkami a sentimentem:

Začal nový život. ... Nevrátím to. Dejme tomu, že tam [na Ukrajinu – pozn.] přijedu, a co dál? Nemám tam práci, nemám tam školu, nemám byt. ... Proč by se mi po tom stýskalo, když to už není? To nedává smysl. I kdyby se mi moc stýskalo, vrátila bych se na pár měsíců – co bych tam dělala? Zbláznila bych se (z rozhovoru 17.07.2020).

Vira by se ráda eventuálně vrátila na Ukrajinu, ale nespolehá na to. Návrat na Ukrajinu by byl spíš rekreačního charakteru, „*koupit si chatu u Kyjeva a pěstovat okurky, až odejdu do důchodu*“ (z rozhovoru 17.07.2020). Co se týká vybudování si svého života, neplánuje ho nijak spojit s Ukrajinou.

Rovina země/regionu jak v původní, tak v cílové zemi, je prožívána spolu s rovinou města. Aktéři, kteří „jsou doma“ v Praze, „jsou doma i v Česku“, a často ani nerozdělují tyto dvě roviny, protože vnímají Prahu jako součást Česka. Rovina země/regionu „zahrnuje“ rovinu města. Domov na rovině země/regionu je širším pozadím pro domov na rovině města. Aktéři se ztotožňují se zemí anebo s regionem: „*jsem Ukrajinec, jsem Zakarpatec*“. Ale velká země

anebo dostatečně velké území regionu jim nenabízí pocit vytváření si a prožívání domova v rámci každodenního života, jak se to děje s městem.

5.3. Domov do budoucna

Při představě svých domovů do budoucna má většina aktérů aspoň do určité míry promyšlený koncept fyzického bydlení, někteří mají více nebo méně jasné detaily. Například Petr plánuje:

Mám určitá očekávání od toho, jak bude vypadat moje vlastní bydlení. ... Například, líbí se mi hi-tech styl. ... Pokud možno, aby to byla poslední budova v řadě, aby byla s výhledem na les, na nějaké jezero. Chtěl bych velká okna, víš, od podlahy. ... Musí být nějaké teritorium u domova, obývací pokoj, s krbem. ... Víš, je to banální... (z rozhovoru 14.07.2020).

Kdežto Vlad si už představuje dokonce i jak bude vypadat nejen dům, ale i některé pokoje:

Vila s proskleným balkonem, minimálně dvě patra. Můj samostatný pokoj pro filmy anebo party, a celý by byl v posterech. Něco takového. ... S výhledem na oceán. Velká plazma TV v prvním patře v obývacíku. Zahrádka by taky byla fajn (z rozhovoru 27.07.2020).

Iryna si svůj domov do budoucna představuje jako prostor, ve kterém bude možné to, co jí teď chybělo na kolejích:

Můj domov bude prostorný, bude v něm sladěný nábytek. Všechno by bylo uděláno podle mého gusta. Bylo by tam vše pro poslouchání hudby a vaření skvělého jídla (z rozhovoru 05.06.2020).

Skoro nikdo ale zatím nedokáže bydlení situovat do určité lokace – a to ani na jedné z rovin města, regionu, dokonce ani země. Domov do budoucna tak existuje spíš jen na rovině fyzického bydlení. Aktéři se zatím nemohou při plánování budoucnosti umístit do jedné lokace, protože jejich život je teď spojený s několika místy a zatím nevědí, jak se život bude vyvíjet po absolvování vysoké školy.

Například Vira má momentálně tři města, ve kterých by se jí líbilo bydlet:

Praha, ve které teď žiju. Mám moc ráda Vídeň – velmi krásné, velmi. A taky Kyiv – pokud se vše urovná, proč ne. Ráda bych se vrátila (z rozhovoru 17.07.2020).

Oleh zatím taky nemá představu, ve které zemi bude mít domov a žít.

- *A v jaké zemi už tušíš?*

- *Víš, vůbec nevím. A navíc, abych řekl pravdu, pro pilota to je takové... Možná rok pracuješ tam, pak jinde (z rozhovoru 17.07.2020).*

Domov na rovině fyzického bydlení, který se teď zdá být méně významný a v některých případech dokonce neexistující, se promítá do idealizované vize budoucna. Idealizovaná vize budoucího bydlení se zdá být prakticky nezávislá na tom, jak bude domov prožíván na rovině města, regionu a země, které zatím nejsou do budoucna definované.

6. Socio-psychologická interpretace – kolej vs. byt

Materiální domov, tj. fyzické bydlení, je reprezentativní a jako kontejner pro důležitý majetek poskytuje informaci o „vlastním já“ a jeho vývoji v širší komunitě (Csikszentmihalyi & Rochberg-Halton dle Despres 1991). Mladí studenti ze zahraničí, respektive z Ukrajiny, zpravidla mají k dispozici dvě možnosti, jak si zajistit fyzické bydlení v Praze: přihlásit se na studentskou nebo soukromou kolej či pronajmout byt, respektive pokoj v bytě.

Kolej je mnohem dostupnější a teoreticky každý student s bydlištěm mimo Prahu by se měl aspoň na jednu z univerzitních kolejí dostat. A zejména zahraniční studenti, komentuje Oksana:

Zjistilo se, že nikde nebyla volná místa na žádné koleji. Panikařily jsme, co máme dělat? Napsaly jsme na studijní oddělení a oni pro nás vybojovali místa. Protože jsme studentky ze státu třetího světa, a protože máme nárok na nějaké místo. Takže jsme se dostaly sem na kolej (z rozhovoru 17.06.2020).

Kolej je ale „ze své podstaty dočasné bydlení“ (z rozhovoru s Oksanou 17.06.2020) s možností ubytování se na dobu studia a krátce po jeho absolvování. Kdežto pronájem bytu anebo pokoje v bytě není vázán na průběh studia. Hledání bytu/pokoje k pronájmu zpravidla vyžaduje větší investici aktéra, a to jak finančně, tak časově. A hlavně, v naprosté většině případů je nezbytná fyzická přítomnost zájemce v Praze kvůli osobní prohlídce, což bylo podstatnou komplikací. Pro vstup občanů třetích zemí na území České republiky před rokem 2017 bylo třeba získat vízum, a to i kvůli krátkodobé návštěvě.

Proto bylo nejpohodlnější variantou zarezervovat si univerzitní (anebo soukromou) kolej, získat povolení k pobytu v České republice a řešit případné nové bydliště po příjezdu. Časem se aktéři rozhodují, že jsou připravení na stěhování se z koleje na byt, jelikož byt je vnímán jako "posouvání se dále", další etapa „zakořenění“ se v Praze (z rozhovoru s Maksymem 20.07.2020).

Pronajímání si bytu nebo pokoje v bytě je interpretováno jako touha po bydlení, které není ze své podstaty přechodné. Podepsání standardní roční smlouvy o pronájmu poskytuje světu informaci o odhodlání aktéra časově a finančně investovat do bydlení. Často se jedná i o přání zdržet se v Česku:

Po vysoké škole bych chtěl bydlet ve městě. Pokud zůstanu v Praze, tak bych rád zůstal v tom bytě, ve kterém bydlím teď (z rozhovoru 20.07.2020).

Přestěhování se na byt je interpretováno jako dosažení určité finanční stability. Oksana, která počítá s tím, že by zůstala v Česku do budoucna, je už připravená si najít dlouhodobější ubytování. Zatím se ale necítí dostatečně finančně zajištěna:

Chtěla bych, ale zatím nemám dost peněz na byt v Praze, vlastně, ani na neprůchozí pokoj. Protože to je nějakých 7-8 tisíc... No, aspoň 6. To je pro mě zatím moc drahé (z rozhovoru 17.06.2020).

Ale Petr, i přesto že si mohl dovolit pronajmout byt ihned po příjezdu, takovou potřebu neměl. Přistěhoval se do Prahy nejdřív sám s tím, že za ním později přijede i manželka. Mezitím bydlel v Praze na koleji. Pronajali si byt, až když byli oba v Praze: „*Neviděl jsem důvod, proč bych si pronajímal byt jen pro sebe*“ (z rozhovoru 14.07.2020). Dokud žil v Praze sám, neměl potřebu trávit čas hledáním bytu, zavázat se ke dlouhodobějšímu bydlení a „zakořenit se“.

Vlad, který se po jednom roce bydlení v bytě vrátil na kolej, se také necítil připravený. Původně se přestěhoval do bytu, protože včas neprodloužil smlouvu na kolej. Tak si musel urgentně najít nové bydlení a přistěhoval se ke kolegovi z práce. Další rok se ale na kolej vrátil. Nechtělo se mu utrácet za pronájem peníze, které vydělával na brigádách. Nebylo pro něj důležité ukázat se jako připravený ke stabilnějšímu bydlení, dokud nemá práci na plný úvazek:

Neměl jsem ani čas ani prachy. No a taky tady [na koleji – pozn.] jsou Serhij a Vova [kamarádi – pozn.]. ... V ideálním případě teď udělám státnice, najdu si práci učitele a pak se můžu stěhovat spolu s Serhijem a Vovou, třeba (z rozhovoru 27.07.2020).

Kolej je tedy samými aktéry interpretována jako bydlení, které je dostupné studentům do té doby, než se rozhodnou, nebo budou mít možnost postoupit dál. Za další krok je považován pronájem bytu anebo pokoje v bytě. Takový materiální domov reprezentuje jedince, který touží po větší stabilitě a může si ji dovolit. Byt je prožíván jako stabilní, například Nadií:

Myslím si, že v tomto ohledu jsem nejstabilnější člověk ze všech, které znám, protože na jazykových kurzech jsem bydlela na koleji jednu zastávku odsud. ... Pak jsem dva týdny bydlela na koleji na Dejvické. ... Potom jsem asi měsíc bydlela na další koleji. A pak

jsem se přestěhovala do bytu, ve kterém jsem... od prosince 2014
(z rozhovoru 13.07.2020).

7. Prožívání domova na materiální rovině

7.1. Z koleje do bytu...

Bydlení je zásadně důležité pro inkluzi migrantů do hostitelské společnosti a jejich adaptaci. „Mít bydlení znamená vyřešit jednu z existenčních jistot“ (Bittnerová, Moravcová 2012: 9), legalizaci pobytu a nabytí statusu člená lokální skupiny (tamtéž). Prvním obydlím v Praze pro většinu aktérů byly koleje, které oni si byli schopni zarezervovat ještě před odjezdem z Ukrajiny. Může se jednat o kolej, poskytnutou jazykovou školou, univerzitní kolej anebo privátní ubytovnu. V každém případě pouze Oleh, který měl v Praze část rodiny, bydlel po příjezdu v bytě u babičky (z rozhovoru 17.07.2020), zatímco ostatní nejdřív na nějaké z kolejí.

Před odjezdem z Ukrajiny měli někteří aktéři možnost vybrat si kolej a typ ubytování – jednolůžkový pokoj anebo sdílený, a také vybavenost sociálním zařízením. Jiní neměli na vybranou než souhlasit s pokojem, a dokonce i s kolejí, kde zbyla místa. Nikdo ale neměl možnost vybrat si spolubydlící, a tak museli fyzické prostory obydlí sdílet s cizími lidmi.

Postupně si aktéři začínali vyhledávat varianty bydlení, které by více vyhovovalo jejich potřebám a přáním. Případně již navázali určité vztahy a mohli si i vybírat, s kým budou bydlet. Například Iryna se přestěhovala na kolej spolu s kamarádkou (z rozhovoru 05.06.2020), a Petr se spolu s manželkou přestěhovali do bytu (z rozhovoru 14.07.2020). Oksana se stěhovala několikrát, aby našla vyhovující kombinaci pokoje a spolubydlících (z rozhovoru 17.06.2020). Nadia se po zkušenostech s několika kolejemi odstěhovala do bytu, kde zůstala doteď (z rozhovoru 13.07.2020). Oleh se osamostatnil, vystěhoval se z bytu své babičky a přestěhoval se na kolej spolu s přítelkyní (z rozhovoru 17.07.2020). Maksym se na stěhování do bytu připravoval předem, pečlivě uvažoval, zdá si to může dovolit, a zda byl na to správný čas:

To nebylo náhle, že jsem rozhodl přestěhovat. Plánoval jsem to už velmi dlouho. Hlavní otázkou byly peníze. Ale tehdy jsem již měl práci, se kterou jsem si mohl dovolit přestěhovat se na byt, bez toho že bych vlezl do peněženky rodičů. No, a tak jsem se rozhodl, že je na čase. Je na čase... Posouvat se dál (z rozhovoru 20.07.2020).

7.2. Teritoriální interpretace

Teritoriální interpretace významu domova se soustředí na nastavování hranic mezi „já“ a ostatními (Altmanna 1975:107 dle Despres 1991), markování, vymezení a personalizaci teritoria domova (Becker dle Despres 1991). K definování hranic a označování teritoria slouží fyzické markery nebo opakující se aktivity (tamtéž).

7.2.1. Hranice

Sdílení prostorů

Nastavování hranic mezi „já“ a neznámými ostatními je výzvou pro mnohé informátory, kteří bydlí na kolejích. Zejména pokud se jedná o potřebu sdílet nejen sociální zařízení, ale i pokoj. To znamená vpustit do svého osobního prostoru cizího člověka. Tak pro Irynu spolubydlení byl stres, na který se začala připravovat morálně již předem:

Po pravdě řečeno... No jasně, že bych raději sama... Cítím se docela komfortně sama. Jiní lidé mi nevadí... Na druhou stranu, nemám moc zkušeností. Vždy jsem se toho víceméně... ne bála, ale připravovala jsem se k tomu. Abych to s lidmi zvládla. Nevím, neměla jsem dost takového stresu, a tak. Připravovala jsem se na stres, jo. Je to ke smíchu, no... (z rozhovoru 05.06.2020).

Sdílení prostoru s neznámým člověkem znamenalo pro Irynu neustálou opatrnost v pohybech a ohleduplnost ve vlastních rutinách, aby nedošlo k narušení prostoru a klidu druhého člověka:

Když přišla [do pokoje – pozn.] spolubydlící, stejně jsem se cítila nějak... Nevím, no, víš, abych nebyla zbytečně hlasitá a tak. Vždyť jsme se zatím nepřizpůsobily. ...možná tě to štve, možná ne (z rozhovoru 05.06.2020).

Spolubydlící Iryny ale dala najevo, že o vytyčení osobního prostoru ve sdíleném pokoji moc nestojí. Pro ni, totiž, ten prostor moc významný nebyl – bylo to jen ubytování na občasné přespání s tím, že většinu času bydlela u kamarádů jinde:

Byla nekonfliktní. Říkala mi: „Ne ne ne, klidně se tady zabydli, aby to bylo pohodlné. Jsem furt u svých kámošů. To, že jsi dala svoje věci na můj stůl – tak to nic, nevadí“ (z rozhovoru 05.06.2020).

S čím ale Iryna měla problém, byl pes jiné spolubydlící v buňce. Když spolubydlící odcházela do školy anebo do práce, Iryna často zažívala nepohodlí kvůli tomu, že pes štěkal anebo ji různě rušil (z rozhovoru 05.06.2020). Bylo to svérázné markování celého prostoru buňky jako takového, co patří vlastníkům psa. Iryna se cítila bezmocná, protože její osobní prostor byl narušován způsobem, který nemohla ovlivnit.

Bydlení na koleji nutně znamená, že nastane situace, ve které se setkají dva anebo více osobních „já“, a každé bude potřebovat definovat svoje hranice a svoje potřeby. Představy o rozdělování teritoria jednoho tak nemusí vždy být v souladu s představami ostatních. Když definování vlastního prostoru jedním člověkem narušuje očekávání druhého, může ten druhý využít tři strategie: *aktivního vyjednávání, přizpůsobení se* nebo *vyhýbání se*.

Maksym, pro něhož je jeho osobní prostor principiálně důležitý pro komfortní bydlení, se rozhodl pro aktivní vyjednávání a markování od samého počátku. Když se stěhoval z koleje do bytu, počítal se s tím, že bude bydlet spolu s kamarádem v jednom pokoji. Byl ochotný podstoupit to jen proto, že si tak mohl dovolit přestěhovat se do bytu, který považuje za lepší variantu než kolej:

Tak jsem se nechal ukecat, že se stěhuju na byt, ale budu sdílet pokoj s dalším (z rozhovoru 20.07.2020).

Každopádně ale počítal s možností zavést rutiny a označit prostory, které by každému v bytě dovolily v případě potřeby alespoň dočasně definovat a vymežit osobní prostor, který při spolubydlení nemusí být stálý a může vznikat nárazově podle aktuálních potřeb člověka. Na to se zaměřil již při hledání bytu:

Zabýval jsem se otázkou bytu, a hledal jsem minimálně třípokojový, abychom vždy měli možnost být jeden na jednom pokoji. Rozdělit se, abychom jeden druhého nerušili (z rozhovoru 20.07.2020).

Vlad se rozhodl pro to, že se přizpůsobí: *„Bydlím tak [sdílí pokoj – pozn.] již 5 let, už jsem si zvykl!“ (z rozhovoru 27.07.2020).*

Jedním z faktorů, narušujícím jeho osobní prostor, je přítelkyně spolubydlícího v jiném pokoji v buňce, která sice nebydlí oficiálně ve stejné buňce, ale tráví hodně času s přítelem. Určitými způsoby chování, fyzickými příznaky a aktivitami slečna aktivně markuje prostory, o které má zájem také Vlad:

Zaprvé, chodí skoro vždy nahá. ... Má divné kraťasy – buď si je nějak špatně obléká, nebo jsou příliš krátké. Zadruhé, ve sprše po ní zbývá strašně moc vlasů. Zatřetí, velmi často obsazuje kuchyň a musím čekat až skončí, abych si mohl uvařit jídlo (z rozhovoru 27.07.2020).

Nicméně Vlad se necítí, že by na fyzický prostor buňky měl víc práv než kdokoliv jiný z jeho spolubydlících včetně jejich drahých poloviček. Proto je ochotný se smířit s tím, že spolubydlící bude často mívat návštěvu, která bude regulérně narušovat fyzické hranice, které jsou pro Vladu komfortní: „*On se nás [jiných spolubydlících v buňce – pozn.] neptal, ale nám to ani nevadí*“ (z rozhovoru 27.07.2020).

Vlad bydlí v pokoji, který není moc velký, a sdílí ho s dalším člověkem: „*Malý pokoj... Vstoupíš, tady je moje postel, okno, jeho stůl, postel, tady ještě on má skříň a tady vlevo je moje skříň. Vše. Je to v pohodě, dá se. Ale chtěl bych větší pokoj*“ (z rozhovoru 27.07.2020). A tak je neustále v blízkém styku se svým spolubydlícím. Pravidelně minimalizuje svoje teritorium, aby nevadil spolubydlícímu, který se učí. Občas svoje aktivity dokonce i dočasně přesouvá mimo pokoj a mimo buňku:

Řeknu ti víc, ani se nemůžu normálně pobavit s mámou ve Viberu. Kvůli sousedovi. ... Zaprvé, to by ho rušilo. Viber je slyšet z mobilu. Proto nasadím sluchátka, přes Bluetooth se připojuji na iPod a takhle mluvím. Ale máma říká, že signál je hrozný. Anebo přes Skype. Anebo občas jdu na chodbu – signál je tam víceméně okej, volám z chodby (z rozhovoru 27.07.2020).

Mohl by své teritorium vymezovat tím způsobem, že si bude volat s mámou z pokoje a mluvit normálně z mobilu. Ale volí strategii přenechání prostoru spolubydlícímu. Zaprvé si uvědomuje potřebu klidu během studia, který Vlad očekává i od souseda, až se bude učit i on sám (z rozhovoru 27.07.2020). Zadruhé daný prostor není pro Vladu nijak významný a nestojí o jeho agresivnější ohraničování.

V některých situacích aktéři nejsou schopní nastavit si svoje hranice, protože spolubydlíci nejsou ochotní spolupracovat. V takovém případě by jednou ze strategií mohlo být smířit se s nemožností ohraničování osobního prostoru, přestěhovat se a změnit prostředí na takové, ve kterém se dá teritorium vymezit. Oksana se stěhovala několikrát a naposledy právě proto, že spolubydlíci na pokoji měla příliš mnoho osobních věcí, které nejen zabíraly spoustu prostoru, ale zároveň nenechávaly Oksaně možnost kvalitně vymezit osobní hranice:

Asi to bylo tím, že je tady už dlouho, je na doktorském studiu. No a víš... Bylo tam v pokoji tolik věcí, že si to asi ani nedokážeš představit. Všechno, úplně všechno, bylo zaplněno. I kolem radiátoru taky, třeba. Všude prostě. To není možné. Měla jsem dojem, že všechny ty věci na mě tlačí, na moji hlavu, a fakt jsem nevydržela. Byla jsem tam pár měsíců, i... (z rozhovoru 17.06.2020).

Možnost mít definovaný osobní prostor, který by nebyl narušen materialitou cizího člověka, a využívat ho, byl pro Oksanu velice důležitý. Proto byla ochotná několikrát podstoupit stěhování, a to i přes to, že stěhování považuje za velký stres (z rozhovoru 17.06.2020).

Sdílení věcí

Markování teritoria je možné i prostřednictvím předmětů, které patří určitým aktérům. Například Vlad i přes to, že mu nevádí sdílet prostor a, je-li potřeba, přemístit některé svoje aktivity jinam než obvykle, není připravený sdílet domácí potřeby. V kuchyni má každý svoje nádobí na vaření a spotřebu jídla, vlastní mycí prostředky apod. (z etnografické procházky 27.07.2020). Nechtěl by s nikým pravidelně sdílet věci, které se tykají jídla a hygieny. Občas dojde k tomu, že někdo si něco půjčí bez toho, aby nejdříve zjistil, komu to patří, a zda to dotyčnému nevádí: *"Zdá se mi, že zatím ani netuší, že to je moje prkénko"* (z rozhovoru 27.07.2020). Zároveň by ale neodmítl, kdyby ho někdo vyloženě poprosil o půjčení určitého předmětu, kdyby ho potom vrátil čistý a umytý:

Pokud by se mě na to někdo zeptal, v 95 % případů půjčím. Ale štve mě, když se neptají. Vůbec (z rozhovoru 27.07.2020).

Je pro něj důležité, aby věci, které mu patří, byly uznány jako jeho.

Co se týká sdílení předmětů domácích potřeb obecně, na kolejích se to objevuje velice zřídka. Aktéři se nedomlouvají se spolubydlíci na kolejích plánování společných nákupů anebo zařizování bytových prostorů a starání se o ně. Místo toho si každý pořídí svoje vlastní předměty a většinou i určí a označí místo k jejich uschovávání.

Například Maksym vůbec nebyl ochotný sdílet svoje věci, a to i věci každodenní spotřeby, které nemají žádnou velkou hodnotu:

Měli jsme společnou kuchyň na patře. A někdo použil můj prostředek na mytí nádobí. Jsem velice citlivý k osobnímu vlastnictví, zejména svému. Takže pro mě to bylo velice nekomfortní (z rozhovoru 20.07.2020).

Lidi, se kterými aktéři bydlí spolu na koleji, se hodně střídají. Celkově kolej je docela neosobní prostředí, určené pro spolubydlení lidí, kteří se ve většině případů nikdy nepotkali předtím. To, s kým by člověk měl sdílet prostory a předměty, je často určeno takříkajíc náhodou, respektive rozhodnutím cizího člověka ve vedení koleje anebo registračním systémem. U toho se nerozhoduje na základě osobních preferencí, vyjma lidí, kteří se hlásí spolu od samého začátku.

Právě proto se na koleji zpravidla nesdílí nic kromě těch předmětů, které jsou poskytnuté kolejí, jako třeba lednička a sporák. Občas sdílejí i jinou elektrotechniku, například rychlovarnou konvici: „Zpravidla to bylo tak, že někdo dával konvici do kuchyni, a všichni ji používali“ (z rozhovoru s Kseniou 29.06.2020). Elektrotechnika zabírá víc prostoru v kuchyni, která na koleji (buď na buňce, anebo na patře) zpravidla není velká. Kromě toho, kuchyň je vybavená omezeným množstvím zásuvek. Proto z praktického hlediska a pro společné pohodlí dává větší smysl mít jednu konvici pro společné použití (z etnografické procházky s Oksanou 17.06.2020). Spolubydlíci na koleji se ale nemusí podařit domluvit se a koordinovat vybavení společných prostorů:

Dokonce letos skoro každá měla vlastní konvici, takže v každém pokoji... (z rozhovoru s Kseniou 29.06.2020).

Oksana měla na koleji kávovar, neměla ho však v kuchyni, ale u sebe na pokoji. Když jsem dorazila na návštěvu, hned mi nabídla kávu. Když jsem nabídku přijala, Oksana zapnula kávovar, uvařila kávu a kávovar zase vypnula. Dražší a větší elektrotechniku dala do pokoje, a to jak z důvodu chránění před rizikem jejího rozbití, tak kvůli omezenému volnému prostoru ve

společné kuchyni. V kuchyni totiž bylo hodně věcí, ale relativně málo z nich patřilo Oksaně – jen rychlovarná konvice a několik kusů nádobí (z etnografické procházky 17.06.2020).

V bytě se ke sdílení předmětů zpravidla přistupuje jinak. Byt je vnímán spíš jako domácnost, na které je třeba spolupracovat. Je to proto, že spolubydlení v bytě není omezeno koncem školního roku, a tak aktéři nepočítají s tím, že se budou muset pravidelně domlouvat s novými lidmi. Proto jsou ochotní do komunikace víc investovat. Kromě toho, v bytě aktéři zpravidla bydlí s někým, koho znají anebo s kým jsou ochotní seznámit se blíže. Někteří aktéři se přestěhovali do bytu již s partnerem anebo s blízkými kamarády. A protože známým a blízkým lidem důvěřují víc a jsou jim příjemnější, jsou ochotní s nimi sdílet i některé osobní předměty, jako třeba nádobí, dražší techniku a podobně. Další důležitou rovínou dlouhodobého spolubydlení s blízkými lidmi je investování do vybavení bytu nábytkem, domácími spotřebiči a podobně.

Maksym a jeho kamarádi, se kterými bydlí, se domlouvali na vybavení domácnosti spolu, stejně jako Oleh s přítelkyní a Petr s manželkou. Maksym se stěhoval do bytu, „*který byl úplně prázdný*“ (z rozhovoru 20.07.2020), a proto se domluvil s kamarády, že byt zařídí spolu:

Byl prázdný. Byla hotová kuchyň, byly záchod a koupelna, nábytek žádný nebyl. Ani lednice, ani pračka nebyly – všechno jsme kupovali sami. Nábytek jsme taky kupovali. Nábytek jsme hledali všude a objednávali, něco jsme vzali z IKEA, lednici a pračku jsme vzali z bazaru, stály nás dohromady tři tisíce korun. ... Vytvořili jsme si společný rozpočet a pak to rozdělili (z rozhovoru 20.07.2020).

Ale například Nadia se svojí spolubydlící si až tak blízké nejsou. Nová spolubydlící se k Nadii nastěhovala teprve měsíc před naším rozhovorem. Zatím se moc dobře neznají. Patří do stejné sociální sítě, znají se přes společného kamaráda a viděly se již několikrát. Nejsou si ale zatím nijak blízké, a proto Nadia měla potřebu ihned si s ní promluvit a definovat principy spolubydlení:

No, ona přijela... Já ji neznám, viděla jsem ji 2-3krát za život, znám ji spíš přes známé. Ona se nastěhovala, a říkám: tady to funguje tak, tady tak. Tady, jak chceš – nějaké věci do bytu můžeme kupovat spolu. Pokud chceš – peníze můžeme potom

rozdělovat hned, a jestli chceš, můžeme kupovat jeden po druhém
(z rozhovoru 13.07.2020).

7.2.2. Personalizace

Personalizace teritoria domova je možná pomocí fyzických markerů anebo určitých aktivit (Becker dle Despres 1991). Jedná se o to přidat fyzickému bydlení vzhled, který by odpovídal vkusu a požadavkům aktéra, a také umožnit činnosti, které jsou důležité a příznačné pro konkrétního člověka. Touha personalizovat si obydlí zpravidla nezaleží na tom, zda se jedná o kolej nebo o byt.

Může jít o to, zda obydlí patří aktérovi, jako například u Petra:

Pokud se bavíme o vlastním bydlení – ano, to je důležité. Mám určitá očekávání, jak bude vypadat moje bydlení (z rozhovoru 14.07.2020).

Protože byt si teď pronajímají, tedy jej nevládní, nemá možnost ho předělat a kompletně adaptovat materialitu fyzického domova vlastním představám. Nicméně je ale schopný přidat do obydlí určité elementy personalizace – například svou svatební fotografii (z etnografických záznamů 14.07.2020).

Pro Irynu, i přesto, že bydlí na koleji, je personalizace velmi důležitá. Když bydlela na koleji, považovala ji za svůj domov, za který sama platí a za který je zodpovědná. Záleželo jí na tom, aby její fyzické bydlení, které si obstarává, bylo útulné:

No, pro mě to je super důležité, popravdě řečeno. Dát nějaké ozdoby na zed', rozmístit nábytek, jak se mi líbí, zda je dost prostoru, jak jsou poskládané věci, zda je pořádek nebo nepořádek. Nevím, snažila jsem se to všechno udržovat v čistotě, aby to vypadalo nějak esteticky (z rozhovoru 05.06.2020).

Iryna trávila „doma“ na koleji hodně času: aby se tam učila, něco četla, dívala se na filmy. A proto pro ni bylo zásadní trávit ten čas v podmínkách, které jí vyhovují, a v prostředí, které je pro ni příjemné (z rozhovoru 05.06.2020). Specifičnost pokojů na kolejích je v tom, že dříve již byly mnohokrát obydlené jinými lidmi. A proto aktéři často objevují elementy personalizace předchozích ubytovaných ve svých pokojích. Iryna například měla nálepky na dveřích a

„ošklivě pomalovanou“ růžovo-tyrkysovou zeď, a na druhé koleji měla namalovanou velkou ženskou siluetu na zdi nad postelí. Kde se dalo, Iryna měnila a adaptovala podle svého gusta. Uvedla, že právě ta nakreslená žena na zdi ji „motivovala nalepit tolik všeho“ nad postel – fotografie, pohlednice a podobně (z etnografických materiálů 20.06.2020).

Oksana je kamarádka Iryny, přijely do Prahy spolu. Oksana ale vnímá kolej především jako dočasné bydlení a necítí se na koleji doma. Na interiéru svého stávajícího fyzického bydlení jí nezáleží:

Ne... Pokud jsem tam nezůstávala nadlouho, nic jsem tam neupravovala, samozřejmě (z rozhovoru 17.06.2020).

Oksana opravdu nezměnila skoro nic ve svém stávajícím pokoji, což je pátý pokoj za skoro dva roky v Praze. Přidala několik svých fotografií a dalších ozdob nad stolem, ale nezbavila se elementů personalizace předchozích ubytovaných. Dokonce dosud má na zdi relativně velké a velice viditelné nálepky s princeznami, které tam po nich zbyly (z etnografické procházky 17.06.2020). Ani se jí moc nelíbí, ale také jí nevadí, protože na vzhledu pokoje Oksaně moc nezáleží:

No, ty jsem tam nenalepila, kdyby něco. Nejsou moje. To nemám ráda. Ale... Jsem moc líná odlepovat každou jednotlivou nálepku (z rozhovoru 17.06.2020).

K podobné situaci došlo u Nadii, která se v bytě necítí doma a vnímá jej pouze jako bezpečné místo pro přespání a místo pro práci. Sice bydlí ve stejném bytě již poměrně dlouhou dobu, respektive pět a půl roku, a ani se zatím nechystá stěhovat, ale nezáleží jí na tom, jak její pokoj a celý byt vypadá:

Pokud bych přece našla byt, který by byl můj... Kdybych tam všechno udělala podle sebe, jak se mi chce. Kdyby třeba byl i prázdný, já bych tam všechno udělala tak, jak bych chtěla – asi bych tam trávila víc času, a přemýšlela bych o něm jako o svém hnízdě. A tady, vlastně, proto i netrávím doma moc času, protože se mi až tak nelíbí v mém pokoji (z rozhovoru 13.07.2020).

Maksym prožívá byt v Praze jako domov. Je to domov, do kterého hodně investoval a který je pro něj důležitý. Je ale důležitý spíš na významové rovině, než na fyzické:

*Zajistit nějaké minimální vybavení – a to pro mě, v zásadě, stačí
(z rozhovoru 20.07.2020).*

Chystá se ale přidat jeden element personalizace – vyrobit si svoji postel z palet. Je pro něj zásadně důležité, že si ji vyrobí sám, nebude objednávat již zpracované palety (z rozhovoru 20.07.2020). Vyrábění takové postele vnímá jako zábavu a něco navíc, spíš než potřebný element vybavy a interiéru obydlí. Postel jako součást nábytku dokonce považuje za nepodstatnou:

*Jsme... tak trošku pankáči, protože spíme na matracích, a spolu
jsme dospěli k závěru, že postel je vnucený koncept, naprosto
nepovinný v tomto životě (z rozhovoru 20.07.2020).*

Proto vyrábění postelí z palet vnímá jako příležitost přidat něco zajímavého do svého pokoje, jako projev svých schopností a personalizaci.

Personalizace domova může být pro aktéra důležitá i jako příležitost zreprodukovat bydlení v původním domově, na které jsou zvyklí a které je pro ně komfortní. Olena, pro kterou je důležité, jak vypadá byt, který si pronajímá, vysvětluje následujícím způsobem, proč tomu tak je:

*Stejně se tady budeš cítit jako u mě doma. Kdybys přijela ke mně
do bytu v Kyjevě, kdybys viděla prostředí kolem nás... cítila bys
že je to tady podobné mému bytu v Kyjevě. Minimalismus a světlo
(z rozhovoru 28.06.2020).*

V rámci toho, že preferuje minimalismus a že je na něj zvyklá, usiluje o to, aby její bydlení v Praze bylo upravené. Například jí vadily skvrny, které byly vidět na prázdné bílé zdi nad postelí. Na zdi měla nalepené pohlednice tak, aby ty skvrny schovávaly. Chvíli potom, co jsme vstoupily do pokoje, jedna pohlednice spadla na podlahu. Olena ji hned vrátila nazpět a zdůraznila, že tam patří (z etnografické procházky 28.06.2020).

Olena se také aktivně podílela na tom, jak bude vypadat bydlení v jejím původním domově – v bytě, do kterého se teď stěhuje její rodina v Kyjevě. Ačkoli tam již nemá vlastní pokoj ani se tam neplánuje vrátit bydlet, je vázaná na svoji rodinu a svůj domov v zemi původu. Je pro ni důležité, jak bude vypadat místo, ve kterém bydlí její blízcí:

*Byla jsem tam, když se opravovalo. Víím, jak tam všechno vypadá,
pomáhala jsem. Máma mně posílala foto přes Viber, jaké*

kachličky dát tam a tam, jakou dekoraci dát, a tak dále (z rozhovoru 28.06.2020).

7.2.3. Reprodukování ukrajinského domova

Olena vnímá minimalismus svého aktuálního bydlení jako něco, co ji přibližuje k bydlení v zemi původu. V mnoha případech se ale nemusí jednat o obecný vzhled obydlí. Aktéři často umísťují v prostorách fyzického obydlí konkrétní předměty, které reprezentují jejich vazby na domov v zemi původu. U Oleny to je například foto s rodinou, které má jako jediné umístěné na polici (z etnografické procházky 28.06.2020). Umísťování fotografií blízkých lidí patří mezi praktiky, jejichž prostřednictvím migranti konstruují „domov mimo domov“ (Gibas 2017).

Nadia má v pokoji výrazně více elementů, které jsou symboly vazeb na původní domov. Jelikož se Nadia necítí doma v bytě a v pokoji v Praze, usiluje o to reprodukovat pocity, které v ní evokují místa a lidé, spojení s domovem na Ukrajině. V rámci adaptace na život v zemi, do které zatím necítí, že patří, je důležité udržovat kontakt s původním domovem. Proto jsou na zdi nalepeny pohlednice s citáty Hemingwaye, které si přivezla z kavárny v Kyjevě. Vedle má několik fotografií s blízkými kamarády z Ukrajiny a vlastní portrét, který namalovala kamarádka Ukrajinka. Má také tabuli, na kterou umísťuje pohlednice, vstupenky, jízdenky, fotografie apod. (z etnografické procházky 13.07.2020). Pojímání domova obecně je u Nadii úzce propojeno s rodinou a blízkými lidmi (z rozhovoru 13.07.2020), a proto právě jejich fotografie jsou tou spojkou, která z neosobní místnosti udělala personalizovaný pokoj, naplněný životem. Jsou tam fotografie Nadie s mámou a sestrou, a také fotografie její mámy s nevlastním otcem. Kromě toho na tabuli umístila například vstupenku z kina, ve kterém byla ve Lvově – „byl to tak divný a zajímavý film, že bych se chtěla podívat ještě jednou“ (z etnografické procházky 13.07.2020). Artefakty spojené s Ukrajinou a rodinou nabízí Nadii pocit blízkosti domovu, po kterém touží v Praze. Všechny svoje věci již má v Praze: „*V tomto bytě je teď můj celý život*“ (z rozhovoru 13.07.2020). A proto se snaží o personalizaci svého pražského bytu – jelikož žádné materiální zázemí jinde už nemá.

Další možností reprodukování vazeb na původní domov je mluvení rodným jazykem. Pocit přináležení a bytí doma v určitém místě je často spojen s touhou reprodukovat tradice a kulturu, které jsou asociovány s původním domovem (Al-Ali, Koser 2003). Oleh, jehož

mateřským jazykem je rusínština, má na lednici tabuli, na kterou pravidelně vypisuje slova a fráze rusínsky (z etnografické procházky 17.07.2020). Usiluje nejen o to, aby se bez pravidelné komunikace v tomto jazyce nezhoršila jeho schopnost mluvit rusínsky, ale zároveň se určitým způsobem reprezentuje před spolubydlícími a návštěvníky domácnosti. Seděli jsme v kuchyni, když právě vstoupila spolubydlící. Šla si něco vzít z ledničky, a na chvíli se zastavila, aby se podívala, co je napsáno na tabuli. Přečetla to a okomentovala, že dneska mají něco nového (z etnografické procházky 17.07.2020). Spolubydlící je kamarádka přítelkyně Oleha, a obě slečny jsou z Ruska. Právě proto Oleh dává najevo, že je občas i něčemu rusínsky naučí, zejména přítelkyni, na kterou občas mluví svým rodným jazykem:

*U nás v rodině nikdo nebude dělat cavyky s ruštinou, takže...
musím (z rozhovoru 17.07.2020).*

Říká to s úsměvem a je vidět, jak ho těší, že může aspoň takovým způsobem sdílet svoji kulturu s pro něj důležitými lidmi.

Ivan si vybral jiný způsob reprodukce původního domova v pražské domácnosti – má mnoho ukrajinských knih, a to jak ukrajinských autorů, tak i vydavatelství:

Pokaždé, jak jedu na Ukrajinu, něco si vezmu. Zajímají mě, víš, naši spisovatele. Líbí se mi naše vydavatelství. Už mám několik kolekcí. Například, Ukrajinská poetická tvorba (z rozhovoru 15.07.2020).

Už má na svazky docela početnou domácí knihovnu, a určitě by chtěl mít knihovnu i do budoucna ve svém vlastním domově.

Předměty, umístěné na rovině fyzického bydlení, jsou vyjádřením určitých významů. A symbolické je nejen, kde jsou umístěné, ale i jak s nimi člověk zachází. Maksym přikládá velký význam ukrajinské vlajce, kterou má umístěnou v pokoji. Pro něj je to důležitý symbol národní příslušnosti a identifikace sebe sama jako Ukrajince. Proto není úplně spokojený s tím, že vlajka nevydrží viset tam, kam ji dává:

Je s ní normální epopej, s tou vlajkou. Furt ji zavěšuju, a ona se furt odlepí. Na morální úrovni se mi to moc nelíbí. Nemusí se to stávat. ... Asi skončím u toho, že ji tam přibiju hřebíky – a hotovo (z rozhovoru 20.07.2020).

U takového povídání jsme se zasmáli, ale pro Maksyma je zřejmě důležité, aby ta ukrajinská vlajka v jeho pokoji byla a vypovídala o tom, kdo je.

Důležitými jsou i předměty, které ztělesňují sentimentální roviny vztahů s pro aktéry důležitými lidmi. Jako jeden z nemnoha, ale určitě nejdůležitější artefakt, Ivan uvádí dopis od dědečka, jenž dostal před odjezdem do Česka. Ivanův dědeček už není mezi živými, ale Ivan se stále obrací na jeho ponaučení, aby v něm našel duševní pokoj a podporu:

Když se dědeček dozvěděl, že pojedu do Prahy, napsal mi dopis. Je to něco jako příkaz. Tak vlastně i byl podepsán: „Příkaz vnuku Ivanovi“. Protože můj děda – on byl, víš, hlava rodiny. ... Naše rodina je velká. A on zásadně ovlivnil životy mnoha z nás. ... Dědeček napsal příkaz i pro mě. Je to tak trošku sentimentální, trošku zábavný. Jedná se o to, abych byl slušný člověk, abych nepodléhal slabostem, abych dosáhnul cíle. ... No tak. Je to pro mě moc cenná věc. Protože on [dědeček – pozn.] byl pro mě velice důležitý. A občas si ho [dopis – pozn.] znovu přečítám (z rozhovoru 15.07.2020).

Tento dopis je součástí života a příběhu Ivana, vzpomínkou na velice důležitého člověka, se kterým vyrůstal a který ho zásadním způsobem ovlivnil. Sdělil mi, že tak důležitou věc, samozřejmě, nemá na místě přístupném pro každého návštěvníka domácnosti. Zároveň ho ale ani neschovává nijak moc daleko (z rozhovoru 15.07.2020). Je to reprezentativní artefakt, který charakterizuje jeho samého, a tak patří k jeho domácnosti.

7.2.4. Vlastnictví

Vlastnictví je pro většinu aktérů rozhodující z důvodu, aby si svoje bydlení, fyzickou rovinu domova, mohli opravdu přisvojit. Vlastnictví je příznak osamostatnění. Kromě toho, vlastnictví bydlení nabízí především pocit jistoty a bezpečí:

Bylo by to mnohem jednodušší. Je to pocit toho, že kdyby se něco nedařilo v práci, že nezůstanu bezdomovcem. Rodiče mi, samozřejmě, nebudou vždy pomáhat. No, i kdybych vlastnila byt

v Praze, tak by to bylo... Nevím, problem solved prostě (z rozhovoru s Irynou 05.06.2020).

Zásadnost vlastnictví bydlení se u Iryny projevuje i v aktuální životní situaci. Je to jediná aktérka, která považovala kolej za domov, protože za ni platila a že se o ni starala (z rozhovoru 05.06.2020). Bylo to bydlení, které ji svým způsobem, i když krátkodobě, „patřilo“.

Nemovitost v Praze je často vnímána jako investice a garance finanční stability do budoucna. Oleh je přesvědčený, že pořídit si tady byt je dobrý nápad i přes to, že by se možná do budoucna stěhoval jinam:

Nemovitost v Praze je vždy dobrý nápad minimálně proto, že ceny budou stoupat. Kdyby ses chtěl přestěhovat – pronajímáš, máš z toho peníze, hotovo (z rozhovoru 17.07.2020).

Vira již dokonce zjistila i čísla, aby určila, nakolik je pro ni reálné vlastnit nemovitost v Praze, případně za Prahou.:

Abych zaplatila normální první splátku a mohla dostat normální sazbu a nepřelácet tolik – to by bylo 1 600 000 [Kč – pozn.]. Kde je mám vzít, zatím nevím. Víím, že je musím vydělat, ... ale zatím jsem nevymyslela jak (z rozhovoru 17.07.2020).

Je pro ni důležité vlastnit bydlení, zároveň s tím ale nechce spěchat. Uvědomuje si, že jako studentka si nejdřív musí najít práci, která se jí bude líbit a dovolí vydělat dostatečně peněz, aby mohla přemýšlet o pořízení si vlastního bydlení. Teprve potom by chtěla kupovat nemovitost – ne naopak. Je to zásadně důležitý krok, který vyžaduje určitou přípravu.

Další rovinou vlastnictví je právo proměňovat bydlení, personalizovat ho a měnit podle sebe. Ivan se dnes necítí doma v pražském bytě právě proto, že je v pronájmu, kde podle nájemní smlouvy „ani nemůžou dát fotky na hřebíku na zeď“ (z rozhovoru 15.07.2020). Stručně řečeno, „abych se cítil úplně, že je moje – musí být můj“ (z rozhovoru z Ivanem 15.07.2020).

7.3. Fenomenologická interpretace

Fenomenologie interpretuje domov jako proces, který je člověkem aktivně prožíván (Despres 1991). Může se jednat i o běžné aktivity v prostorech bydlení:

Trávila jsem skutečně mnoho času doma [na koleji – pozn.], abych se tam učila, něco četla, koukla na film (z rozhovoru s Irynou 05.06.2020).

Iryna trávila na koleji hodně času a užívala si rutinní činnosti, kterým ten čas věnovala. Obstarávala prostor, ve kterém byla její rutina situována: „*Snažila jsem se to nějak všechno udržovat v čistotě, aby to vypadalo nějak esteticky*“ (z rozhovoru s Irynou 05.06.2020). Postupně se začala na prostor své rutiny vázat, a tím se významová rovina domova propojila s rovinou fyzickou, a z koleje se stalo místo, které Iryna považovala za svůj domov.

Podobně skrze rutiny prožívá domov Vira, pro kterou jsou velice důležité klid, soukromí, možnost chovat se podle vlastních představ a věnovat čas oblíbeným činnostem, například vaření:

Nikdo nás neobtěžuje, je klid, ticho, můžu jít něco uvařit, můžu si jít lehnout. ... Chtěla jsem chodit na záchod v kalhotkách, měla jsem takové banální lidské přání (z rozhovoru 17.07.2020).

Domov, který si vytváří a prožívá v Praze, navazuje na jeden z domovů na Ukrajině – babiččin byt v Kyjevě. Klid, který má v pražském bytě, jí ten byt připomíná. Významová rovina domova, jak ji prožívá Vira, se tak promítá do dvou materiálních domů, ve kterých pobývala.

Podobně i Vlad vnímá možnost prožívat svoje rutiny jako svobodu. Přesně tak popsal situaci, která nastala, když jeho spolubydlící byl pryč, a Vlad nemusel omezovat anebo přizpůsobovat své činnosti, například, poslouchání hudby anebo telefonování se svojí mámou:

Ale když jsem byl na karanténě, volal jsem jí každý den, protože nebyl soused. Měl jsem úplnou svobodu. ... Odpojoval jsem sluchátka a poslouchal jsem hudbu a koukal na seriály na notebooku. Odpočívaly uši, a pohoda (z rozhovoru 27.07.2020).

Možnost realizovat svoje vlastní rutiny je pro Vlada opravdu zásadní pro vybudování vztahu k bydlení. Při srovnání třech fyzických prostorů, které v Praze obýval, explicitně uvedl u dvou z nich jako pozitivní charakteristiky možnost provozovat určité činnosti. Na první koleji, kde bydlel spolu s kamarádem, hrávali něco, čemu on říká „aero tenis“:

Tam jsme s Serhijem mohli hrát aerotenis. Brali jsme rakety a házeli jsme ping-pongovým míčkem všude v pokoji. Tam, od zdi, od stropu, od podlahy, sem a tam (z rozhovoru 27.07.2020).

Na bytě si užíval filmové večery a návštěvy kamarádů:

Můj spolubydlící skoro nikdy nebyl doma, bydlel jsem sám v třípokojevém bytě. Měl jsem plasmu, stahoval jsem si filmy na USBčko, ohříval jsem si pizzu a každý pátek jsem seděl a pohodičkoval. Chodili za mnou kamarádi, přespávali. Taky jsme spolu koukali na filmy (z rozhovoru 27.07.2020).

Jako hlavní důvody, proč se mu v předchozích bydleních líbilo víc, Vlad uvedl svérázné rutiny. Byla to zábava, něco, co nezažívá teď. Protože s nynějším spolubydlícím nejsou tak blízcí jako s Serhijem. A také proto, že stávající bydlení není vybaveno potřebnou technikou. Užíval si čas, který trávil v předchozích bydleních. Na stávající koleji spíš čeká na ukončení studia, aby se mohl posunout na další životní etapu, a to včetně stěhování se na byt.

Některé důležité rutiny jsou spojené s významnými jinými. Jejich zapojení do každodenních rutin přispívá k utváření domova z místa, které slouží jako rámec pro dané rutiny. Například, jednou z nezbytných součástí života Iryny v Praze byla pravidelná komunikace s rodinou. Volala si s nimi, když snídala. Přes videohovory tím způsobem vpouštěla svoje blízké do své kuchyně. Sdílela s nimi prostor a ranní rituál snídaně (z vizuálních záznamů, obdržených 05.06.2020).

Nadia nějakou dobu také sdílela svoje bydlení v Praze s významným jiným – s mazlíčkem. Starala se o psa, kterého na týden převzala od kamarádky:

Včera jsem vrátila pejska. Kamarádka odjela na týden do Itálie, a nechala ho se mnou, svěřila mi ho. Musel zůstat pouze od soboty do pondělí, ale nakonec ho vyzvedli až včera. Včera byla neděle, že? Prostě jsem si ho nechala na déle, chtěla jsem se trochu sledovat, udělat takový test, jestli jsem vůbec schopná, jestli mě to omezuje. ... Pokud si tady pořídím psa, budu mít, asi domov částečně i tady (z rozhovoru 13.07.2020).

Nadia musela ve svém bydlení vyhradit místo pro psa, zajistit vyhovující podmínky pro spánek, krmivo a podobně. Musela přizpůsobit svoje rutiny tomu, aby byla schopná věnovat potřebný čas psovi. A právě když musela počítat s potřebami někoho dalšího při plánování svého každodenního života, začala prožívat domov. Když sdílela svoji domácnost s někým důležitým, i přes to, že to netrvalo dlouho, došlo k zrození pocitu „bytí doma“.

Domov je samozřejmě také místo pro intimitu a svobodný projev vůči partnerovi či partnerce. Domácnost je důležitým zázemím pro četné aktivity a rutiny, které jsou nezbytnou součástí partnerského vztahu. Z fyzického bydlení by se nemohl stát domov, pokud by nenabízelo bezpečné prostředí pro uspokojení potřeby v komunikaci s blízkou osobou. Petr přímo spojuje své soukromí s manželkou s představou svého domova. Když popisuje fyzickou rovinu vlastního domova, jak by ho chtěl jednou vidět, uvádí:

A chraň bůh, aby byly okna naproti oknům. To je totiž velmi negativní pro sex. ... Ze svých oken vidíš, co se děje v sousedních bytech, no... A, jasně, že je vidět, co se děje u tebe v bytě (z rozhovoru 14.07.2020).

Bydlení se stává domovem nejen když poskytuje fyzické prostory k vykonávání důležitých rituálů, ale i když u toho zajišťuje bezpečí. Vira má v rohu v pokoji syntezátor, na který hraje, když prožívá smutek:

Jen když je mi smutno. Viš, když je mi moc smutno, přiletí duch Marie Čajkovské [zpěvačka a klavíristka, jejíž hudba je lyrická – pozn.], a začínám se pokoušet (z rozhovoru 17.07.2020).

Učení se hrát na klavír je způsobem vyjadřování a prožívání vlastních emocí. Tato rutina nepatří mimo bezpečí domova, Vira to nikde jinde nezkouší.

V neposlední řadě jsou důležité rutiny, vázané bezprostředně na péči o fyzickou rovinu bydlení, například úklid a opravy. Petr sám dbá o byt, který pronajímá. Pokud se něco rozbije anebo přestane fungovat, a bude schopný opravit to sám, postará se o to. Jako nájemce bytu má právo požádat majitele bytu o zajištění opravy, ale nežádá to, pokud nemusí: „*Nic si z toho nedělám*“ (z rozhovoru 14.07.2020). Obrací se na majitele pouze když jsou s opravou spojené vyšší náklady. Stejně tak se Petr podílí na každodenních domácích povinnostech. Pro ně s manželkou se jedná o společnou rutinu, která je součástí „bytí doma“:

Ani nerozdělujeme [povinnosti – pozn.] Kdo má čas, ten dělá. A pokud oba máme čas, tak na tom děláme spolu, je to ještě lepší (z rozhovoru 14.07.2020).

Rutiny, které se odehrávají ve fyzickém bydlení, výrazně ovlivňují prožívání určitého místa jako domova. Opakované činnosti, rutiny a rituály jsou způsoby komunikace jedince s prostředím. Aktér je buď situovaný do určitého fyzického místa, které činnost umožňuje,

anebo je za fyzické místo zodpovědný, jelikož je jeho činností ovlivněno. Pravidelně opakované rutiny jsou podstatné pro vnímání kontinuity domova – kontinuální působení jedince na prostor a prostoru na jedince totiž způsobuje pocit „bytí doma“.

8. Přechodnost domova

Naprostá většina aktérů prožívá situaci „bytí doma“ v zahraničí jako přechodnou spíše než konstantní (Sixsmith 1986), a to ať už se jedná o rovinu fyzického obydlí, města anebo země. Žádný z aktérů netvrdil s jistotou, že plánuje zůstat v Praze anebo v České republice po zbytek života a zakořenit se tady. Pouze jediná z tázaných – Oksana předpokládá, tedy alespoň se tak vyjádřila, že v Česku s největší pravděpodobností zůstane:

Vypadá to tak, že tady asi zůstanu. Ale ještě si nejsem jistá (z rozhovoru 17.06.2020).

Domov je dynamický proces, který v sobě nese představování si, tvoření a proměny, ztráty a přesuny domovů (Al-Ali, Koser 2003). Většina aktérů se necítí vázána na stávající domov v České republice a počítá do budoucna spíš s jeho přemístěním. Někteří plánují z Česka eventuálně odjet a vrátit se na Ukrajinu anebo pokračovat dále do jiných zemí, kdežto jiní zatím nemají jasno – nevyhledávají aktivně příležitosti k odjezdu z České republiky, ale zároveň takovou možnost neodmítají.

Maksym by se jednoznačně chtěl vrátit na Ukrajinu. V České republice se sice cítí doma, ale je to pro něj přechodný domov, který má sloužit ke splnění určitých úloh: vystudovat a získat finanční jistotu. Po dosažení stanovených cílů plánuje Maksym případný návrat na Ukrajinu:

Mým hlavním cílem bylo získat vzdělání. A k tomu navíc několik věcí vedle. ... Ale každopádně s tím, že se budu vracet (z rozhovoru 20.07.2020).

Vlad také plánuje odjet z Prahy po splnění naplánovaných kroků. Dokonce už má i jistá očekávání ohledně toho, kdy by k přestěhování mělo dojít a kam by mířil. Letos absolvuje magisterské studium v oboru „Učitelství 2. stupně ZŠ a SŠ, anglický a ruský jazyk“. Plánuje zůstat v Praze po dobu několika následujících let a zkusit práci učitele, a poté odjet do Spojených států:

Stejně za 3-4 roky odsud [z Prahy – pozn.] vypadnu (z rozhovoru 27.07.2020).

Ani Vira například netrvá na tom, že by měla zůstat v Praze. Zároveň ale takovou možnost neodmítá a zatím neví, zda se bude stěhovat. Může k tomu dojít, pokud bude mít vážný důvod, například kvůli založení rodiny:

Záleží na tom, kde najdu rodinu, tam pak i zůstanu. ... Ono to nebude znamenat, že se mi nebude stýskat po Praze, a že z Prahy nebude to, čím je dnes Ukrajina. Bude to ještě jeden nový život a všechno bude nejspíš fajn. Pokud to bude můj člověk, tak všechno se v podstatě vydaří a budu se cítit komfortně. A pokud ne, tak to asi nebude místo pro mě. Ale to taky bude těžké, stejně jako přestěhování se odtud [z Ukrajiny – pozn.] sem. Tak i to bude další přestěhování se (z rozhovoru 17.07.2020).

„Bytí doma“, jak ho aktéři prožívají teď, splňuje jejich aktuální požadavky a vyhovuje stávajícím potřebám (Sixsmith 1986), tj. absolvování vysoké školy. Tak například Olena, která teprve jde do prvního ročníku magisterského studia, říká:

- Já zatím ani nevím, co se mi chce. Snažím se žít dneškem. Vím, že musím dodělat vysokou. A potom, bude, co bude. Nemůžu říct, že... někteří vědí definitivně, že tady zůstanou. Já, pokud se nabídne možnost, jela bych dál.

- Nebudeš ale aktivně vyhledávat?

- Ne (z rozhovoru 28.06.2020).

Stejně tak český domov vyhovuje stávající potřebě Oleha – vystudovat se na pilota. Na rozdíl od Oleny ale počítá s tím, že po studiu bude aktivně vyhledávat pracovní příležitosti jinde. Ví, že po absolvování vysoké školy mu stávající domov v Česku přestane vyhovovat. Příčinou toho je specifikum vybraného povolání:

Česko je historicky země pilotů, tady je těch pilotů víc než třeba. Tady každý, kdo není líný, má pilotování aspoň jako hobby. ... Až dokončím [vysokou školu – pozn.], uvidím, kde se najde příležitost (z rozhovoru 17.07.2020).

S přechodností svých domovů Oleh počítá i do budoucna. Uvědomuje si, že opakovaně může dojít k situaci, ve které práce, dostupná v aktuálním domově, přestane splňovat jeho požadavky:

- Víš, vůbec nevím [ve které zemi chce žít – pozn.]. Upřímně řečeno, být pilotem je takové – možná rok pracuješ tam, rok tam.

- To znamená, že se bude muset stěhovat celá rodina?

- *No, tak říkajíc. Nejspíš jo. No ale to je přibližně řečeno – rok tady, rok tam. Ve skutečnosti je to několik let tam a pak několik tam. Zaleží na tom, co očekáváš od své práce a od mzdy (z rozhovoru 17.07.2020).*

Hlavních důvodů, kvůli kterým aktéři prožívají domov v zahraničí jako přechodný, vidím několik.

Může se stát, že v rámci domova jsou jedincům k dispozici jen omezené příležitosti a zdroje pro uspokojení vlastních potřeb a ambicí. Proto se ti, kteří přistupují k domovu z praktického hlediska a kterým dané omezené příležitosti nestačí, rozhodnou hledat si nebo vytvářet domov jinde.

Například Petr plánuje v průběhu roku dokončit doktorské studium a již aktivně vyhledává pracovní příležitosti v zahraničí. Po absolvování vysoké školy již nebude trh práce v České republice splňovat jeho požadavky. Variantu najít si práci tady a zůstat v Česku vnímá pouze jako rezervní:

V Česku jsem, v zásadě, práci již našel. Ale ne, nechci ji přijmout a zůstat. Víš, ono se zdá, že čím víc v nějaké zemi budeš dostávat, tím víc budeš utrácet. Vem si ku příkladu Německo a Česko. Ale ve skutečnosti, když porovnávám, například, svoji reálnou mzdu tady a tam, nevypadá to dobře. ... Proč bych tady zůstal za horších podmínek? Mám určité ambice (z rozhovoru 14.07.2020).

Petr je už ženatý, a proto neuvažuje jen za sebe, ale bere v úvahu i to, zda život v Praze vyhovuje i jeho manželce:

Ona je zdravotní sestra. ... Pracovní podmínky jsou hrozné, Češky nechtějí pracovat nebo odcházejí do Německa. Proto ona [manželka – pozn.] taky není nadšená z toho zůstat v Česku a pracovat tady nadále (z rozhovoru 14.07.2020).

Zásadní pro prožívání aktuálního domova jako přechodného jsou vazby aktérů, například na domov v zemi původu a na určité lidi, zejména pokud jsou silnější než vazby na domov v zahraničí.

Maksym tvrdí, že původně přijel do Prahy s tím, že se vrátí:

Zakořenit se v Praze byl nápad mého otce. On by opravdu chtěl, abych zůstal žít někde v klidném vyspělém evropském státě. Já ale ještě, než jsem se přestěhoval... a stále tu myšlenku mám, že bych se chtěl v každém případě vrátit na Ukrajinu (z rozhovoru 20.07.2020).

Mělo by tomu ale předcházet splnění jedné podmínky – přeje si vrátit se na Ukrajinu s kapitálem, který začne hromadit v České republice:

Zhruba řečeno, vytvořit si tady kapitál, se kterým by se dalo vrátit a necítit se nějak omezený finančně. ... Uvažuji o tom jet dál do Evropy. S tím, že bych se chtěl vrátit na Ukrajinu s penězi, rozumím, že to možná nebude brzy. Zatím... Necítím, že bych chtěl žít pouze v Praze, například, anebo pouze v Česku. Ne. Pokud budu mít příležitost – určitě nad ní popřemýšlím – jet někam dál. ... Nevadí mi odjet, řekněme. Ale taky mi nevadí zůstat (z rozhovoru 20.07.2020).

Může nastat situace, ve které bude potřeba rozhodovat se mezi zásadní potřebou materiálního blahobytu a důležitými vazbami na domov v zemi původu. K tomu došlo například u Oleha, který by se za příznivých podmínek moc rád vrátil na Ukrajinu:

Kdyby byla možnost vrátit se na Ukrajinu, s normálními pracovními příležitostmi a tak, vrátil bych se, po pravdě řečeno. Stále Česko – není ono (z rozhovoru 17.07.2020).

Ale neučiní tak a bude pokračovat v hledání nového domova jinde. Kvalita pracovních nabídek a životní úroveň jsou pro Oleha důležitější.

Vira se ocitla v podobné situaci a vymyslela si svérázný kompromis – bude žít někde v zahraničí a vrátí se na Ukrajinu až v důchodu, koupí si pozemek pod Kyjevem a bude si v klidu užívat života.

Nakonec dalším důvodem nestálosti domova je náročnější proces integrace do české společnosti a pocit neuvítání a neakceptování místními obyvateli, který aktéři poměrně často zažívají.

Například Nadia se necítí být vázaná na Česko. I přesto, že tady již žije delší dobu a Prahu považuje za jeden ze svých domovů, stále necítí, že sem patří:

Uvědomila jsem si, že jsem tady žila půl roku, pak dva roky, pak pět let a teď již sedm, a rozumím, že stále jsem tady cizí, stále jsem cizinka. Takže i kdybych třeba do budoucna měla český pas, stejně bych tady byla cizí. Zaprvé, protože se tak cítím. A zadruhé, protože [se ji stále ptají – pozn.]: "No, a odkud jste? A jak dlouho mluvíte česky? A už máte pas, anebo jak dlouho?..." A všech těch otázek už mám dost [ukazuje na krk – pozn.] (z rozhovoru 13.07.2020).

Domov, jak ho teď vnímá a prožívá konkrétní aktér, vůbec nemusí přetrvávat a zůstat stejný do budoucna. Domov se mění a nemusí pro člověka v další etapě života znamenat totéž co dnes. Domov jako kontinuální pojem je spojkou mezi minulostí a budoucností člověka (Despres 1991) a stejně jako člověk, má specifické historické a časové pozadí (Sixsmith 1986). Domov, jak je prožívaný aktérem dnes, navazuje na zkušenosti a příběh konkrétního člověka. Zároveň může být jen krokem k budoucímu „konstantnímu“ domovu. Podstatu přechodnosti domova v zahraničí, jak je prožíván studenty v imigraci, výstižně popsal Maksym:

Žiju s představou, že se všechno může každopádně ještě pětsetkrát změnit (z rozhovoru 20.07.2020).

Závěr

V této práci jsem se pokoušela o zachycení a porozumění prožívání domova mladými lidmi z Ukrajiny, kteří odjeli na studium do České republiky, jmenovitě do Prahy. Obrátila jsem se na svoji sociální síť přátel, známých a migrantů, abych se potkala s lidmi, kteří by byli ochotní se mi svěřit, absolvovat rozhovor a v některých případech i ukázat svoje bydlení. Jelikož téma domova je důležité i pro mě osobně, nejednalo se v rámci výzkumu ryze o vztah výzkumník – aktér, ale i o vztah lidí, kteří prochází stejnou životní etapou. Občas byl vztah dokonce kamarádský.

Pro mladé lidi, kteří teprve začínají anebo před krátkou dobou začali novou etapu života v zahraničí, je domov jako takový spojený především s pocitem bezpečí. Je to místo, kde jsou vítáni a akceptováni, kde na ně čekají jejich blízcí a pro ně důležití lidé. Za domov označují místo, kam se člověku chce vracet – a to buď ze zahraničí domů do svého města na Ukrajině nebo ze setkání s kamarády domů do svého bydlení v Praze.

Domov je aktéry výzkumu nejintenzivněji prožíván na rovině města/obce – a to buď v zemi původu anebo v té, kde aktuálně žijí. Fyzická rovina domova mladých lidí je zatím méně stabilní a příliš pomíjivá. Rovina země je zároveň mnohem abstraktnější k uchopení a je často spíš kontextem pro rovinu města/obce. Fyzická rovina v původním domově může zanikat nebo se proměňovat v něco jiného. Mezitím fyzické bydlení, které existuje v Praze, ještě není stálé a ani nemusí jako stálé působit. Nemusí, ale může – čím slabší jsou vazby na fyzický domov v zemi původu, tím s větší pravděpodobností takové vazby začnou vznikat v Praze. Kdežto nejčastěji jako domov v zahraničí je prožívána Praha – město, ve kterém se aktéři posunuli na novou rovinu svého života, ve kterém získali více zodpovědnosti a dostali příležitost vybudovat si něco vlastního.

Domov je komplexní pojem, který v sobě zahrnuje fyzickou a významovou rovinu. Domov nabízí fyzický úkryt a zároveň je také místem vyjadřujícím osobní a sociální významy (Papastergiadis 1998 dle Al-Ali, Koser 2003). Vyjednávání a komunikace je zásadní součástí domova mladých lidí v zahraničí, kteří zpravidla bydlí spolu s dalšími lidmi, buď se svými blízkými, kamarády a známými, nebo dokonce i s cizími lidmi. Neexistuje jediná cesta k bezkonfliktnímu a příjemnému sdílení prostorů ani předmětů v rámci fyzického bydlení, která by vyhovovala každému – schopnost domluvit se a spolupracovat je naprosto klíčová. Domov

je aktivní proces, který je prožíván a vytvářen každý den – prostřednictvím rutin a každodenních činností, buď to kreativního vyjádření vlastních emocí, anebo starání se o domácnost se spolubydlicími.

Většina aktérů žije s uvědoměním si toho, že jejich pražský domov buď je, anebo může být přechodný. Domov v Praze je spojený s konkrétní životní etapou, kterou teď prožívají. Zahraniční studenti zatím nejsou na Prahu vázání jinak než jako na město, ve kterém studují. A právě proto počítají s tím, že až zanikne potřeba být v Praze kvůli vysoké škole, může zaniknout i jejich vazba na město. Někteří už vědí jistě, že Praha je pouze krokem na cestě a že budou pokračovat dále, jiní pouze předpokládají, že by k tomu mohlo jednou dojít.

Domov mladých lidí, kteří studují v zahraničí, je velice dynamický a komplexní jev, který musí být pojímán v kontextu životní situace jedince, jeho přání a aspirací.

Bibliografie

Al-Ali, N., & Koser, K. (2003). *New approaches to migration?: Transnational communities and the transformation of home*. Routledge.

Bittnerová, D., & Moravcová, M. (Eds.). (2012). *Diverzita etnických menšin: Prostorová dislokace a kultura bydlení*. Praha: FHS UK.

Després, C. (1991). The meaning of home: Literature review and directions for future research and theoretical development. *Journal of architectural and Planning Research*, 8(2), 96-115.

Gibas, P. (2017). Domov jako konceptuální rámec, téma i výzkumný terén: vývoj i současná podoba studií domova. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 53(02), 241-268.

Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

Herda Wallo, A. (2019). *Za zavřenými dveřmi: etnografie domácnosti v Ciudad Juarez, Mexiko*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií.

Ralph, D., & Staeheli, L. A. (2011). Home and migration: Mobilities, belongings and identities. *Geography Compass*, 5(7), 517-530.

Sixsmith, J. (1986). The meaning of home: An exploratory study of environmental experience. *Journal of environmental psychology*, 6(4), 281-298.

Warner, D. (1994). Voluntary repatriation and the meaning of return to home: A critique of liberal mathematics. *Journal of refugee studies*, 7(2-3), 160-174.

Лозова, О. (2014). Образ дому та сім'ї у внутрішніх мігрантів України. *Українознавчий альманах*, (15), 93-96.